

2020

SAMTYKKE SOM BEHANDLINGSGRUNDLAG IFØLGE GDPR

JULIE HØG THUESEN, 20153663

NANNA LARSEN, 20155328

VEJLEDER:

STEN BØNSING

Abstract

According to the GDPR, the controller can process lawfully if the data subject has given consent to the processing of his or her data for one or more specific purposes cf. GDPR Article 6 (1)(a). The controller can process special categories of personal data when the data subject has given his or her explicit consent cf. GDPR Article 9 (2)(a). Furthermore, a private controller can process personal data relating to criminal convictions and offenses and personal data about personal identification number cf. DBL § 8 (3) and § 11(2)(2). All legal basis according to GDPR Article 6 are equal.

If the controller bases the processing on the data subject's consent, the controller shall be responsible for compliance with the conditions for consent cf. GDPR Article 7(1-4). For regulation of GDPR, the controller must be sure, that the consent is compliance with the definition in GDPR Article 4 (11). "*Consent*" is a statement or a clear affirmative action from the data subject which is freely given, specific, informed, and an unambiguous indication of the data subject's wishes and which signifies agreement to the processing of personal data relating to the data subject cf. GDPR Article 4(11). Besides the conditions above, the principle relating to the processing of personal data must always be met cf. GDPR Article 5(1)(a-f).

The conditions for consent are many and the GDPR and its preamble can be difficult to understand. At the same time, the controller is responsible for and shall be able to demonstrate that the conditions are met cf. GDPR Article 5(2) and Article 7(1). Reasons, why the controller, in particular, must consider not to use consent for lawfully processing, is that the controller has to prove the lawfulness of the processing. Especially it can be difficult to prove that the data subject's consent is given freely cf. GDPR Article 4(11), Article 7(4), and preamble no. 43. Consent can be regarded as freely given if the data subject has a genuine or free choice and at the same time can refuse or withdraw consent without any detriment cf. GDPR Article 7(3) and preamble no. 42. The right to withdraw consent, in particular, makes the process insecure because the controller then has to stop and delete all data on which the consent is based on cf. GDPR Article 17(1)(b). Furthermore, it can be very difficult for the controller to prove the lawfulness of processing according to all the conditions.

1. Indledning	1
2. Afgrænsning	1
3. Metode	2
4. Samtykke som behandlingsgrundlag i lovgivningen	6
4.1. Lovgivningen	6
4.2. Valg af behandlingsgrundlag	8
4.3. Tidspunktet for indhentelsen af samtykket	9
5. Databeskyttelsesretligt samtykke	9
5.1. Ad "Frivillig"	10
5.1.1. Forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige	12
5.1.2. Vurdering af frivillighed	16
5.2. Ad "Specifikt"	18
5.3. Ad "Informeret"	19
5.4. Ad "Utvetydig viljestilkendegivelse" og "Erklæring eller klar bekræftelse"	20
5.4.1. Utvetydig viljestilkendegivelse	20
5.4.2. Erklæring eller klar bekræftelse / handling	21
5.5. Udtrykkeligt samtykke	23
5.6. Konklusion på definitionen af samtykke	24
6. Betingelser for samtykke	25
6.1. Bevisbyrden for samtykket	25
6.2. Granularitet	26
6.3. Retten til at trække samtykke tilbage	27
6.3.1. Retten til at få slettet personoplysninger	29
6.3.2. Et andet behandlingsgrundlag	30
6.3.3. Overvejelser om GDPR artikel 17, stk. 1, litra b	34
7. Videnskabelig forskning	35
8. Konklusion	36
Litteraturliste	39
Bilag 3: Antal tegn	41

1. Indledning

Databeskyttelsesforordningen er ofte uklar i sin ordlyd og indeholder mange betingelser for, hvornår et samtykke er gyldigt og kan anvendes som hjemmel til behandling af personoplysninger jf. artikel 4, nr. 11, jf. artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a, artikel 7. Idet den dataansvarlige er ansvarlig for, og skal kunne påvise, at alle betingelserne for et gyldigt samtykke er overholdt jf. artikel 7, stk. 1, kan der forekomme mange overvejelser og usikkerheder ved at anvende samtykke som behandlingsgrundlag. Dette skyldes blandt andet, at samtykke er tilbagekaldeligt jf. GDPR artikel 7, stk. 3. Dette speciale har til formål at fastlægge, om den dataansvarlige kan foretage behandling af personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a og hvilke overvejelser den dataansvarlige bør gøre sig før behandlingen påbegyndes. For at dette kan fastlægges, vil der blive foretaget en analyse og fortolkning af definitionen af samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og betingelserne for samtykke jf. GDPR artikel 7. Endvidere vil der blive foretaget en nærmere undersøgelse af, hvornår den dataansvarlige bør overveje ikke at anvende samtykke som behandlingsgrundlag, samt hvornår samtykke udgør et passende behandlingsgrundlag til behandling af personoplysninger.

2. Afgrænsning

Dette speciale har fokus på at analysere samtykke som behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a, hvorfor de øvrige behandlingsgrundlag i artikel 6, stk. 1, litra b-e og artikel 9, stk. 2, litra b-j ikke vil blive behandlet dybdegående. GDPR artikel 6, stk. 1, litra f behandles, idet denne har betydning for, besvarelsen af problemstillingen om, den registreredes ret til at trække sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3.

Databeskyttelsesforordningens kapitel 8 og Databeskyttelseslovens kapitel 12 omhandler retsmidler, sanktioner og ansvar, herunder den registreredes adgang til at klage direkte eller gennem repræsentant, herunder klageadgang til Datatilsynet, Domstolsstyrelsen samt muligheden for indbringelse af afgørelser for Domstolene. Dette speciale afgrænses til ikke at behandle disse bestemmelser, da disse ikke er af afgørende betydning for besvarelsen af specialets problemstilling.

I specialet fokuseres alene på den situation, hvor den dataansvarlige indhenter samtykke direkte fra den registrerede til brug for behandling af den registreredes personoplysninger jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a. Dermed behandles ikke samtykke til videregivelse af personoplysninger til tredjemand.

Databeskyttelsesforordningen fastsætter regler om *“beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og regler om fri udveksling af personoplysninger.”* jf. Databeskyttelsesforordningens artikel 1, stk. 1 og præambelbetragtning nr. 14. Forordningens regulering omfatter således også behandling af børns personoplysninger. For at sikre et videnskabeligt funderet speciale, afgrænses dette projekt fra at omhandle behandling af personoplysninger om børn under 16 år, som nyder en særlig beskyttelse jf. GDPR artikel 8 og præambelbetragtning nr. 38, idet det vurderes, at behandling af personoplysninger om børn i sig selv kan udgøre et helt speciale.

Vi er opmærksomme på, at flere særlove indeholder regler om databeskyttelse, herunder eksempelvis arkivloven, retshåndhævelsesloven og sundhedsloven. Særlovgivningen regulerer et bestemt retsområde og suppleres eksempelvis af Databeskyttelsesloven. Dette speciale har til formål at fastslå retsstillingen af samtykke ifølge Databeskyttelsesforordningen, hvorfor specialet afgrænses fra at tage stilling til retsstillingen af samtykke ifølge særlovgivning.

3. Metode

Til besvarelse af specialets problemstilling anvendes den retsdogmatiske metode. Den retsdogmatiske metode har til formål at beskrive og analysere gældende ret ved anvendelse af traditionelle retskilder og de i praksis udøvede fortolkningsprincipper. Retskilder udgør traditionelt; lovgivning, retspraksis, sædvane og forholdets natur.¹

Ifølge Den Europæiske Unions Charter om grundlæggende rettigheder artikel 8, stk. 1 og traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde artikel 16, stk. 1, har enhver ret til beskyttelse af sine personoplysninger jf. også Databeskyttelsesforordningens præambelbetragtning nr. 1. Beskyttelsen reguleres i Europa-Parlamentets og Rådets forordning nr. 2016/679 af 27. april 2016 om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og om fri udveksling af sådanne oplysninger (*Databeskyttelsesforordningen*), også kaldet ”General Data Protection Regulation” jf. GDPR artikel 1, stk. 2. Når der i fremstillingen refereres til “forordningen” eller “GDPR”, refereres der til Databeskyttelsesforordningen. Forordningens overordnede formål er at *“bidrage til skabelsen af et område med frihed, sikkerhed og retfærdighed samt en økonomisk union og til økonomiske og sociale fremskridt, styrkelse af og konvergens mellem økonomierne inden for det indre marked og fysiske personers velfærd”* jf. præambelbetragtning nr. 2, 2. pkt. Formålet med forordningen er således, at sikre en ensartet regulering af beskyttelse af fysiske personer og fri udveksling af personoplysninger i Den Europæiske Union jf. GDPR artikel 1 og præambelbetragtning nr. 170. Dette sikres ved, at principperne og reglerne for beskyttelse af fysiske personer, i forbindelse med behandling af personoplysninger, bør respektere de fysiske personers grundlæggende rettigheder og frihedsrettigheder.

¹ Carsten Munk-Hansen, Retsvidenskabsteori, 1. udg., 2014, s. 190 ff.

Dette gælder navnlig fysiske personers ret til beskyttelse af personoplysninger og gør sig gældende uanset den registreredes nationalitet eller bopæl jf. præambelbetragtning nr. 2, 1. pkt. Forordningen er almengyldig. Den er bindende i alle enkeltheder og gælder umiddelbart i hver medlemsstat jf. TEUF artikel 288, stk. 2. Dette betyder, at forordningen er en del af gældende ret uden foretagelse af gennemførelsesforanstaltninger.² Domstolen slår ved sin retspraksis fast, at TEUF artikel 288, stk. 2 skal fortolkes således, at medlemsstaterne som udgangspunkt ikke må foretage gennemførelsesforanstaltninger eller andre foranstaltninger, der kan skjule reglernes EU-retlige oprindelse.^{3 4} På baggrund af ovenstående anses GDPR som værende den centrale retskilde for regulering af databeskyttelse ved behandling af personoplysninger, hvorfor GDPR anvendes som den primære retskilde i specialet.

Gennemførelsesforanstaltninger i national ret er undtagelsesvist tilladt, hvis den pågældende forordning udtrykkeligt tillader det.⁵ Præambelbetragtningen til forordningen fastsætter, at der kan indføres specifikationer eller begrænsninger af dens regler i medlemsstaternes nationale ret jf. Præambelbetragtning nr. 8. Medlemsstaterne kan, i det omfang det er nødvendigt af hensyn til sammenhængen, og for at gøre de nationale bestemmelser forståelige for de personer, som de finder anvendelse på, indarbejde elementer af forordningen i national ret jf. Præambelbetragtning nr. 8. I dansk ret suppleres forordningen af Lov nr. 502 af 23. maj 2018 om supplerende bestemmelser til forordning om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og om fri udveksling af sådanne oplysninger (*Databeskyttelsesloven*) (Herefter: DBL) jf. § 1, stk. 1. Forarbejderne til DBL fremgår af Betænkning nr. 1565 af 25. maj 2018. Betænkningen er et vigtigt fortolkningsbidrag, idet formålet med Betænkningen er at sikre korrekt gennemførelse af forordningen i national lov, herunder at sikre indførelse og opretholdelse af national lov er i overensstemmelse med forordningen.⁶ Både DBL og Betænkningen anvendes derfor som retskilder til belysning af national regulering af databeskyttelse. Følgende fremstillingen henviser kun til DBL i de tilfælde, hvor medlemsstaterne med hjemmel i GDPR har indført begrænsninger eller specifikationer om samtykke som behandlingsgrundlag.⁷ DBL har en særlig retskildeværdi i disse situationer, fordi den fastlægger gældende national databeskyttelsesret.⁸

² Karsten Engsig Sørensen m.fl., EU Retten, 6. udg., 2014, s. 96.

³ Karsten Engsig Sørensen m.fl., EU Retten, 6. udg., 2014, s. 96.

⁴ Jf. Sag C-272/15 præmis 30: "*Domstolen har ganske vist gentagne gange fastslået, at medlemsstaternes vedtagelse af foranstaltninger til optagelse af forordninger er i strid med EU-retten, for så vidt som den hindrer deres direkte anvendelighed i medfør af artikel 288, stk. 2, TEUF og således sætter deres samtidige og ensartede anvendelse i hele Unionen på spil (18). Medlemsstaterne må bl.a. ikke vedtage retsakter, som over for de retsundergivne skjuler en retsregels oprindelse i EU-retten og de heraf følgende retsvirkninger.*"

⁵ Karsten Engsig Sørensen m.fl., EU Retten, 6. udg., 2014, s. 96.

⁶ Betænkning nr. 1565, 2016/679, s. 13 af 630.

⁷ Jf. eksempelvis GDPR artikel 9, stk. 2, litra a og DBL § 7, stk. 1.

⁸ Skriftlig fremsættelse af 25. oktober 2017 til lovforslag nr. L 68 og L 69, folketingstidende 2017-2018 tillæg A.

For at fastslå formålet med forordningens bestemmelser, anvendes de dertilhørende præambelbetragtninger. En præambel angiver motiverne til en forordning og bidrager derfor til en forståelse af gældende ret.⁹

I specialet anvendes Artikel 29-Gruppens retningslinjer om samtykke vedtaget den 28. november 2017 senest revideret og vedtaget den 10. april 2018. Artikel 29-Gruppen er blevet afløst af det Europæiske Databeskyttelsesråd i år 2018 ved ikrafttrædelse af GDPR. Artikel 29-Gruppens retningslinjer om samtykke er dog stadig gældende, idet disse er tiltrådt af det Europæiske Databeskyttelsesråd. Artikel 29-Gruppens dokumenter er ikke juridisk bindende for medlemsstaterne og deres datatilsyn, men dokumenterne er soft law. Dokumenterne har retskildeværdi, dels fordi de er udformet af repræsentanter fra medlemsstaternes datatilsyn, som lægger dokumenterne til grund i praksis, såfremt datatilsynene er enige i de angivne opfattelser. Dels fordi Det Europæiske Databeskyttelsesråds overordnede opgave er at sikre, at forordningen anvendes ensartet i alle medlemslande jf. GDPR artikel 70, stk. 1.^{10 11} I dette speciale anvendes Artikel 29-Gruppens retningslinjer om samtykke derfor som et vigtigt fortolkningsbidrag til forståelse af forordningens bestemmelser.

På baggrund af Artikel 29-Gruppens retningslinjer om samtykke, har det danske datatilsyn udarbejdet en vejledning om samtykke i år 2019. Vejledningens formål er at beskrive, hvornår der foreligger et gyldigt samtykke og hvilke retsvirkninger det har, hvis den registrerede trækker sit samtykke tilbage.¹² Det er diskuteret, hvilken retskildeværdi vejledningen har som følge af dens normative karakter. Det må dog forventes, at Datatilsynet i praksis vil handle i overensstemmelse med vejledningen, hvorfor vejledningen alligevel kan tillægges en vis retskildeværdi.¹³ I dette speciale anvendes vejledningen derfor som fortolkningsbidrag til forståelsen af forordningens bestemmelser og Datatilsynets afgørelser.

Som følge af forordningens nylige ikrafttræden i år 2018, foreligger der endnu ikke en omfattende mængde retspraksis fra Domstolene.¹⁴ Til belysning af retspraksis anvendes derfor Datatilsynets administrative afgørelser. Datatilsynets afgørelser tillægges en retskildeværdi, fordi disse ikke kan påklages administrativt. Når Datatilsynet træffer afgørelse om hvorvidt forordningen og Databeskyttelsesloven er overholdt, tilkendegiver disse afgørelser, hvad der er gældende ifølge dansk databeskyttelsesret.¹⁵ Udover afgørelser fra det danske Datatilsyn anvendes også en afgørelse fra det svenske Datatilsyn, Datainspektionen.

⁹ Erik Werlauff *m.fl.*, Den juridiske metode - en introduktion, 2. udg., 2016, s. 114.

¹⁰ Peter Blume, Databeskyttelsesret, 5. udg., 2018, s. 60 f.

¹¹ https://edpb.europa.eu/about-edpb/about-edpb_da.

¹² Datatilsynet, Vejledning Samtykke, s. 3 af 21.

¹³ Peter Blume, Databeskyttelsesret, 5. udg., 2018, s. 55 f.

¹⁴ Peter Blume, Databeskyttelsesret, 5. udg., 2018, s. 56.

¹⁵ Peter Blume, Databeskyttelsesret, 5. udg., 2018, s. 57.

Der er diskussion om, hvorvidt retslitteratur og juridiske artikler kan betragtes som retskilder eller ej.¹⁶ Derfor anvendes retslitteraturen kun i begrænset omfang i specialet. Når der henvises til retslitteratur, er det med formål om at belyse den juridiske metode og de diskussioner, der forekommer inden for databeskyttelsesretten, når dette anses som værende et relevant bidrag til besvarelse af specialets problemstilling.

I specialet anvendes ordlydsfortolkning. En ordlydsfortolkning fastslår indholdet af en lovtæst ud fra en almindelige sproglig forståelse.¹⁷ Ved fortolkning af EU-retlige kilder skal der tages hensyn til, at de EU-retlige bestemmelser er affattet på flere forskellige sprog, som alle betragtes som autentiske. Teoretisk er det derfor uden betydning for forståelsen af en EU-retlig bestemmelse hvilken sproglig version, der anvendes som retskilde. I praksis kan der dog være nuancer og divergerende forståelser af betydningen af lovtæstens ordlyd på de forskellige sprog. En komplet ordlydsfortolkning kræver derfor, at der foretages en sammenligning af samtlige 24 autentiske sprog.¹⁸ Af hensyn til specialets omfang foretages der som udgangspunkt kun en ordlydsfortolkning af den danske version af forordningen og den dertilhørende præambel. Definitionen af samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11 har en væsentlig betydning for forståelsen af specialets problemstilling, hvorfor der vil blive foretaget en mere dybdegående ordlydsfortolkning med en sammenligning af henholdsvis den danske, svenske og engelske version af bestemmelsen og de dertilhørende præambelbetragtninger. Udover ordlydsfortolkningen, vil der også blive foretaget en formålsfortolkning af retskilderne. Ved en formålsfortolkning fastlægges en bestemmelses indhold ud fra en begrundet antagelse om lovgivers formål med bestemmelsen.¹⁹

Udover fortolkninger og analyser af de ovenstående retskilder, indeholder specialet også diskussioner. Formålet med diskussionerne er at klarlægge gældende ret, samt de overvejelser den dataansvarlige bør inddrage ved valget om at anvende den registreredes samtykke som behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a.

¹⁶ Erik Werlauff *m.fl.*, Den juridiske metode - en introduktion, 2. udg., 2016, s. 166.

¹⁷ Erik Werlauff *m.fl.*, Den juridiske metode - en introduktion, 2. udg., 2016, s. 171.

¹⁸ Erik Werlauff *m.fl.*, Den juridiske metode - en introduktion, 2. udg., 2016, s. 110 f.

¹⁹ Carsten Munk-Hansen, Retsvidenskabsteori, 1. udg., 2014, s. 287.

4. Samtykke som behandlingsgrundlag i lovgivningen

4.1. Lovgivningen

Personoplysninger skal behandles lovligt jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra a. Det fremgår af præambelbetragtning nr. 40, at behandling af personoplysninger er lovlig, hvis personoplysningerne “[...] behandles på grundlag af den registreredes samtykke eller et andet legitimt grundlag, der er fastlagt ved lov enten i denne forordning eller i anden EU-ret eller i medlemsstaternes nationale ret, som omhandlet i denne forordning [...]”. Ifølge præambelbetragtningen kræver behandling af personoplysninger, således at der foreligger et legitimt behandlingsgrundlag.

GDPR artikel 6 fastsætter generelle betingelser for lovlig behandling af personoplysninger. Artikel 6 anvendes som hjemmel til behandling af personoplysninger, såfremt der ikke er hjemmel til behandlingen i GDPR artikel 9 eller anden særregulering. GDPR artikel 9 fastsætter betingelserne for behandling af særlige kategorier af personoplysninger.²⁰

Det fremgår af GDPR artikel 6, stk. 1, at behandling af personoplysninger er lovlig, såfremt mindst én af betingelserne i GDPR artikel 6, stk. 1 er opfyldt. Ifølge GDPR artikel 6, stk. 1, litra a kan den dataansvarlige foretage behandling af personoplysninger, hvis:

a) *“Den registrerede har givet samtykke til behandling af sine personoplysninger til et eller flere specifikke formål.”*

GDPR indeholder således hjemmel til, at den dataansvarlige kan behandle almindelige personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. artikel 6, stk. 1, litra a.

Det er som udgangspunkt forbudt at behandle særlige kategorier af personoplysninger, også kaldet følsomme oplysninger jf. GDPR artikel 9, stk. 1.²¹ Særlige kategorier af personoplysninger omfatter personoplysninger om race eller etnisk oprindelse, politisk, religiøs eller filosofisk overbevisning eller fagforeningsmæssigt tilhørsforhold, samt behandling af genetiske data, biometriske data med det formål entydigt at identificere en fysisk person, helbredsoplysninger eller oplysninger om en fysisk persons seksuelle forhold eller seksuelle orientering jf. GDPR artikel 9, stk. 1. Forbuddet mod behandling af særlige kategorier af personoplysninger skyldes, at disse oplysninger i kraft af deres karakter er særligt

²⁰ Betænkning nr. 1565, 2016/679, s. 127 af 630.

²¹ Jf. præambelbetragtning nr. 10, 5. pkt.

følsomme og indebærer en betydelige risici for den registreredes grundlæggende rettigheder og frihedsrettigheder jf. præambelbetragtning nr. 51. GDPR artikel 9, stk. 2, litra a-j angiver en række forhold, som undtagelsesvist giver den dataansvarlige mulighed for at foretage behandling af særlige kategorier af personoplysninger.

Det fremgår af GDPR artikel 9, stk. 2, litra a, at den dataansvarlige kan foretage behandling af følsomme personoplysninger, hvis:

a) "Den registrerede har givet udtrykkeligt samtykke til behandling af sådanne personoplysninger til et eller flere specifikke formål, medmindre det i EU-retten eller medlemsstaternes nationale ret er fastsat, at det i stk. 1 omhandlede forbud ikke kan hæves ved den registreredes samtykke."

I GDPR artikel 9, stk. 2, litra a er der indsat en mulighed for, at EU-medlemsstater kan fravige anvendelsen af samtykke som behandlingsgrundlag ved behandling af særlige kategorier af personoplysninger. I dansk ret fastslås retsstillingen i DBL § 7, stk. 1.

DBL § 7, stk. 1:

"Forbuddet mod behandling af følsomme personoplysninger omfattet af databeskyttelsesforordningens artikel 9, stk. 1, gælder ikke i tilfælde, hvor betingelserne for behandling af personoplysninger i databeskyttelsesforordningens artikel 9, stk. 2, litra a, c, d, e eller f, er opfyldt."

Ifølge DBL § 7, stk. 1, er der ikke indsat en begrænsning om, at det i GDPR artikel 9, stk. 1 omhandlende forbud ikke kan hæves ved den registreredes samtykke. Ifølge national ret gør forholdet i GDPR artikel 9, stk. 2, litra a sig gældende, hvorfor den dataansvarlige kan foretage behandling af følsomme oplysninger, såfremt den registrerede har givet sit udtrykkelige samtykke.

DBL §§ 8 og 11 specificerer reguleringen af behandling af oplysninger om strafbare forhold og personnumre. Offentlige myndigheder kan ikke behandle sådanne personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. DBL §§ 8, stk. 1 og 11, stk. 1. Ifølge DBL § 8, stk. 3, 1. pkt. kan private aktører dog behandle oplysninger om strafbare forhold, hvis den registrerede har givet udtrykkeligt samtykke. Der er samme retsstilling for behandling af oplysning om personnumre jf. DBL § 11, stk. 2, nr. 2.

På baggrund af ovenstående bestemmelser er der redegjort for, at den dataansvarlige kan behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes

samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og GDPR artikel 9, stk. 2, litra a, samt DBL § 7, stk. 1. Hvis den dataansvarlige er en offentlig myndighed, kan denne ikke foretage behandling af personoplysninger om strafbare forhold eller personnumre med hjemmel i den registreredes samtykke jf. DBL §§ 8, stk. 1 og 11, stk. 1. Denne begrænsning gælder dog ikke for private aktører jf. DBL §§ 8, stk. 3, 1. pkt. og 11, stk. 2, nr. 2.

4.2. Valg af behandlingsgrundlag

Som følge af globaliseringen, den teknologiske udvikling og udbredelsen af fysiske personers personoplysninger, er det særligt vigtigt, at den registrerede har kontrol over sine personoplysninger jf. præambelbetragtning nr. 6 og 7. Denne kontrol er med til at sikre forordningens formål om at beskytte den registrerede i forbindelse med behandling af dennes personoplysninger jf. GDPR artikel 1, stk. 2 og præambelbetragtning nr. 2.²² Hvis alle betingelserne for et gyldigt samtykke er opfyldt, er et samtykke et udtryk for den registreredes selvbestemmelsesret, fordi den registrerede ved afgivelsen af samtykket, har mulighed for at føre kontrol med hvilke personoplysninger der behandles og hvilke formål personoplysningerne behandles til.²³ For at sikre, at den registrerede har kontrol over sine personoplysninger jf. præambelbetragtning nr. 6 og 7, kan der således argumenteres for, at det er mest hensigtsmæssigt, at den dataansvarlige behandler den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a. Som følge af disse betragtninger undersøges det i det følgende, om samtykket har forrang i forhold til de øvrige behandlingsgrundlag, og om den dataansvarlige derfor bør forsøge, at opnå den registreredes samtykke inden de øvrige behandlingsgrundlag tages i betragtning jf. GDPR artikel 6, stk. 1.

Professor Peter Blume mener, at det er en udbredt misforståelse, at den registreredes samtykke skal anvendes som det primære behandlingsgrundlag og at de øvrige behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f kun anvendes såfremt betingelserne for et gyldigt samtykke ikke er opfyldt jf. GDPR artikel 7.²⁴ Ifølge ordlyden af GDPR artikel 6, stk. 1 er behandling kun lovlig, hvis og i det omfang mindst ét af forholdene i bestemmelsens litra a-f gør sig gældende. Bestemmelsen indikerer således ikke, at samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a har forrang frem for de øvrige behandlingsgrundlag i GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f. Dette kan også fortolkes ud fra præambelbetragtning nr. 40 hvoraf fremgår, at behandlingen er lovlig, hvis den har hjemmel i den registreredes samtykke *eller* et andet legitimt grundlag. GDPR artikel 6, stk. 1 er således snarere et udtryk for, at den dataansvarlige har valgfrihed mellem behandlingsgrundlagene og kan behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i mindst et af disse, såfremt betingelserne herfor er opfyldt.

²² Sektion 3, s. 2.

²³ *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 3 af 34.

²⁴ *Peter Blume*, Databeskyttelsesret, 5. udg., 2018, s. 140.

Selvom et samtykke giver den registrerede en særlig selvbestemmelsesret, bestemmes det ikke i hverken forordningen eller den dertilhørende præambel, at GDPR artikel 6, stk. 1, litra a har forrang frem for de øvrige behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f. Det kan derfor konkluderes, at behandlingsgrundlagene i GDPR artikel 6, stk. 1 er ligestillede, hvorfor den dataansvarlige ikke har pligt til at forsøge at opnå den registreredes samtykke, inden de øvrige behandlingsgrundlag finder anvendelse. Den dataansvarlige skal foretage en konkret vurdering af den påtænkte behandlingssituation og herefter behandle de indsamlede personoplysninger med hjemmel i det behandlingsgrundlag, der er bedst egnet i forhold til den konkrete behandlingssituation.²⁵ Uanset hvilket behandlingsgrundlag den dataansvarlige anvender, skal behandlingen opfylde de grundlæggende principper for behandling af personoplysninger i GDPR artikel 5, stk. 1, litra a-f. De grundlæggende principper er; lovlighed, rimelighed og gennemsigtighed jf. litra a, formålsbegrænsning jf. litra b, dataminimering jf. litra c, rigtighed jf. litra d, opbevaringsbegrænsning jf. litra e og integritet og fortrolighed jf. litra f. Den dataansvarlige skal kunne bevise, at alle principperne i GDPR artikel 5, stk. 1 er overholdt jf. GDPR artikel 5, stk. 2.

4.3. Tidspunktet for indhentelsen af samtykket

Forordningen regulerer ikke direkte, hvornår den dataansvarlige skal indhente den registreredes samtykke. Da al lovlig behandling af personoplysninger kræver, at der foreligger et gyldigt behandlingsgrundlag jf. præambelbetragtning nr. 40, og da både GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og GDPR artikel 9, stk. 2, litra a anvender ordene "*har givet*" samtykke, kan det konkluderes, at den dataansvarlige skal indhente den registreredes samtykke *inden* behandlingen af den registreredes personoplysninger påbegyndes.²⁶

Hvis behandlingen af den registreredes personoplysninger udvikler sig væsentligt eller på anden måde ændres, kan behandlingen ikke fortsætte med hjemmel i det oprindelige samtykke. Den dataansvarlige skal derfor indhente et nyt samtykke fra den registrerede, for at behandlingen lovligt kan fortsætte. Uanset, om der sker en ændring eller udvikling i behandlingen, af den registreredes personoplysninger, bør den dataansvarlige jævnligt indhente et nyt samtykke fra den registrerede for at sikre overholdelse af principperne i GDPR artikel 5, stk. 1, herunder særligt princippet om gennemsigtighed jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra a.²⁷

5. Databeskyttelsesretligt samtykke

I det følgende undersøges det, hvornår der foreligger et samtykke i databeskyttelsesretlige sammenhænge. For at få den mest præcise definition af

²⁵ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 25 af 34.

²⁶ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 19 af 34.

²⁷ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 23 af 34.

samtykke, sammenlignes den danske definition med både den engelske og svenske definition jf. GDPR artikel 4, nr. 11.

Ifølge den danske version af GDPR artikel 4, nr. 11 defineres et samtykke fra den registrerede, som:

"[...] enhver frivillig, specifik, informeret og utvetydig viljestilkendegivelse fra den registrerede, hvorved den registrerede ved erklæring eller klar bekræftelse indvilliger i, at personoplysninger, der vedrører den pågældende, gøres til genstand for behandling".

Ifølge den svenske definition af GDPR artikel 4, nr. 11 defineres et samtykke fra den registrerede, som:

"[...] varje slag av frivillig, specifik, informerad och otvetydig viljeyttring, genom vilken den registrerade, antingen genom ett uttalande eller genom en entydig bekräftande handling, godtar behandling av personuppgifter som rör honom eller henne."

Ifølge den engelske definition af GDPR artikel 4, nr. 11 defineres et samtykke fra den registrerede som:

"[...] any freely given, specific, informed and unambiguous indication of the data subject's wishes by which he or she, by a statement or by a clear affirmative action, signifies agreement to the processing of personal data relating to him or her;"

5.1. Ad "Frivillig"

Ifølge alle de sproglige versioner af GDPR artikel 4, nr. 11, skal et samtykke være frivilligt. Præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. angiver, hvad der nærmere skal forstås ved et frivilligt samtykke.

Det fremgår af den danske version af præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt:

"Samtykke bør ikke anses for at være givet frivilligt, hvis den registrerede ikke har et reelt eller frit valg eller ikke kan afvise eller tilbagetrække sit samtykke, uden at det er til skade for den pågældende."

Den svenske version af præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. angiver:

"Samtycke bör inte betraktas som frivilligt om den registrerade inte har någon genuin eller fri valmöjlighet eller inte utan problem kan vägra eller ta tillbaka sitt samtycke."

Den engelske version af præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. angiver:

“Consent should not be regarded as freely given if the data subject has no genuine or free choice or is unable to refuse or withdraw consent without detriment.”

Det kan udledes af de sproglige versioner af præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt., at der kun er en lille forskel i ordlyden. Den danske version angiver, at den registrerede skal have et *“reelt eller frit valg”*. Ifølge den svenske version skal den registrerede have en; *“genuin eller fri valmöjlighet”* og ifølge den engelske version, skal den registrerede have et *“genuine or free choice”*. Selvom der er divergens i ordlyden af de forskellige versioner jf. ovenfor, har de sproglige versioner den samme betydning, idet ordene er synonyme.

Den danske version af præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. angiver, at den registrerede skal kunne *afvise eller tilbagetrække sit samtykke, uden at det er til skade for den pågældende*. Den svenske version angiver, at et samtykke ikke er frivilligt, hvis den registrerede ikke uden problemer kan nægte eller trække et samtykke tilbage. Den engelske version angiver ligeledes, at den registrerede skal kunne afvise eller trække sit samtykke tilbage uden skade. Der foreligger således sproglig divergens, idet den svenske præambelbetragtning synes at omhandle *måden*, hvorpå den registrerede skal kunne afvise eller trække sit samtykke tilbage. Den danske og engelske version omhandler, hvilke konsekvenser denne afvisning eller tilbagetrækning af et samtykke ikke må påføre den registrerede.

Den registreredes samtykke er således ikke frivilligt, hvis den registrerede ikke har haft et reelt/genuint eller frit valg om at afgive et samtykke, eller hvis den registrerede ikke kan afvise eller trække sit samtykke tilbage uden problemer og uden, at dette er til skade for den pågældende jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt.

I afgørelsen j.nr. 2003-233-0028 fastslår Datatilsynet nærmere, hvornår der foreligger et frivilligt samtykke. De angiver: *“[...] at et samtykke skal være frivilligt betyder, at samtykket ikke må være undergivet tvang. Dette gælder uanset, om det er den dataansvarlige selv eller andre, der udøver pression overfor den registrerede.”*²⁸ Ifølge afgørelsen er et samtykke ikke frivilligt, hvis den registrerede har været undergivet tvang. Dette har sammenhæng med, at den registrerede ikke har haft et *“reelt eller frit valg”* om at give samtykke jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. hvis den registrerede ved afgivelse af samtykke har været undergivet tvang.

I Datatilsynets afgørelse, j.nr. 2019-32-0639 begrundes følgende: *“Det er Datatilsynets vurdering, at det samtykke, som klager afgav i forbindelse med sine henvendelser til Arbejdsmarkedets Feriefonds databeskyttelsesrådgiver, ikke opfylder betingelserne for et gyldigt samtykke, bl.a. fordi det ikke kan anses for at være afgivet frivilligt, idet klager ikke havde andre alternativer end at give sit samtykke til behandlingen, hvis*

²⁸ Journalnummer: 2003-233-0028, Sektion 3, 2. afsnit.

*klager ville kontakte databeskyttelsesrådgiveren.*²⁹ Afgørelsen er endnu et eksempel på, at den registrerede ikke har et reelt og frit valg om at give samtykke, fordi den registrerede ikke har andre alternativer end at give samtykke, hvis denne ønsker at opnå kontakt til databeskyttelsesrådgiveren.

På baggrund af ovenstående kan det konkluderes, at et samtykke er givet frivilligt jf. GDPR artikel 4, nr. 11, hvis den registrerede har haft et reelt og frit valg om at give samtykke jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. modsætningsvist. Den registrerede har ikke haft et reelt og frit valg, hvis pågældende har været undergivet tvang jf. Datatilsynets afgørelse, j.nr. 2003-233-0028 eller hvis den registrerede ikke har haft andre alternativer end at give samtykke jf. j.nr. 2019-32-0639. For at samtykke kan anses som værende frivilligt jf. GDPR artikel 4, nr. 11, skal den registrerede ligeledes kunne afvise eller tilbagetrække sit samtykke uden problemer og uden, at det er til skade for den pågældende jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. modsætningsvist.

5.1.1. Forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige

Ovenfor er det konkluderet, at der ved vurderingen af, om et samtykke er givet frivilligt, skal tages hensyn til, om samtykket er givet på baggrund af et *reelt eller frit* valg fra den registrerede jf. pkt. 5.1. Præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. angiver yderligere, hvornår et samtykke ikke er frivilligt og derfor ikke bør udgøre et gyldigt behandlingsgrundlag til behandling af personoplysninger jf. GDPR artikel 4, nr. 11, og artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a.

Præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt:

“Med henblik på at sikre, at der frivilligt er givet samtykke, bør samtykke ikke udgøre et gyldigt retsgrundlag for behandling af personoplysninger i et specifikt tilfælde, hvis der er en klar skævhed mellem den registrerede og den dataansvarlige, navnlig hvis den dataansvarlige er en offentlig myndighed, og det derfor er usandsynligt, at samtykket er givet frivilligt under hensyntagen til alle de omstændigheder, der kendetegner den specifikke situation.”

Formålet med præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. er at sikre, at der er givet et frivilligt samtykke. Dette sikres blandt andet ved, at den registreredes samtykke ikke bør udgøre et gyldigt behandlingsgrundlag, hvis der er en *klar* skævhed i forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige. Ifølge præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. gør dette sig især gældende, hvis den dataansvarlige er en offentlig myndighed, fordi det er usandsynligt, at samtykket er afgivet frivilligt som følge af omstændighederne i dette forhold. Når præambelbetragtningen nævner tilfældet hvor den dataansvarlige er en offentlig myndighed, er dette alene ét eksempel på et forhold, hvor der ofte foreligger

²⁹ Journalnummer: 2019-32-0639, Sektion 4. 2. afsnit.

en klar skævhed mellem den registrerede og den dataansvarlige jf. ordet *navnlig*. Præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. omhandler derfor alle situationer, hvor der er en klar skævhed mellem den registrerede og den dataansvarlige og er således ikke begrænset til kun at omfatte forholdet, hvor den registrerede er en borger og den dataansvarlige er en offentlig myndighed.

Ovenstående fortolkning giver anledning til overvejelser om, hvornår der foreligger en *klar skævhed* mellem den registrerede og den dataansvarlige jf. præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. For at opnå en større forståelse af, hvad der menes med "*klar skævhed*", laves der en sammenligning af den danske, svenske og engelske version af præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt.

Den danske version af præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. anvender ordene "*klar skævhed*". Den svenske version anvender ordene "*betydande ojämlikhet*" og den engelske version anvender ordene "*clear imbalance*". Alle tre sproglige versioner lægger vægt på, at skævheden eller uligheden skal være klar eller betydelig, for at den dataansvarlige ikke bør behandle den registreredes personlysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. Dette må modsætningsvist betyde, at den registreredes samtykke *kan* udgøre et gyldigt retsgrundlag, hvis der er en skævhed mellem den registrerede og den dataansvarlige, og denne skævhed ikke er *klar* eller *betydelig*.

Det svenske Datatilsyn, Datainspektionens afgørelse, j.nr. DI-2019-2221 viser et eksempel på, hvornår der foreligger henholdsvis en klar/betydelig skævhed og en ikke-klar/betydelig skævhed i forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige. I afgørelsen gav Datainspektionen en advarsel til et gymnasium, som havde indhentet elevernes samtykke til behandling af disses personoplysninger ved kameraovervågning med ansigtsgenkendelse. Kameraovervågningen havde til formål at føre kontrol med elevernes fravær. I afgørelsen påstår gymnasiets bestyrelse, at samtykket er frivilligt, fordi eleverne har mulighed for at fravælge at blive filmet. Hvis eleverne afviser, at give samtykke til at blive filmet, bliver registreringen af den enkelte elevs fravær foretaget manuelt på papir. Datainspektionen vurderer herom at: "*Närvarokontrollen är ett offentligrättsligt reglerat åliggande för skolverksamheten och redovisningen av närvaron är av betydande vikt för eleven. [...] Vid närvarokontroll är eleven i en sådan beroendeställning att det råder betydande ojämlikhet. Datainspektionen bedömer därför att samtycke inte kan utgöra en laglig grund för de personuppgiftsbehandlings som denna tillsyn omfattar.*" Datainspektionen afgør således, at fraværskontrollen er en retlig forpligtelse for gymnasiet og, at noteringen af elevernes deltagelse i undervisningen har stor betydning for den enkelte elev. Som følge af fraværskontrollen er eleverne i et sådant afhængighedsforhold til gymnasiet at der foreligger et klart skævt forhold mellem eleverne og gymnasiet. Datainspektionen præciserer, at afhængighedsforholdet inden for undervisningsområdet blandt andet relaterer sig til elevernes karakterer, videre uddannelser og fremtidige jobmuligheder. På grund af afhængighedsforholdet mellem gymnasiet og

eleverne, er det usandsynligt at eleverne har givet frivilligt samtykke til behandlingen jf. GDPR artikel 4, nr. 11. Dette skyldes, at afhængighedsforholdet medfører, at eleverne frygter for hvilke konsekvenser, det har for deres karakterer, videre uddannelser og fremtidige jobmuligheder, hvis de nægter at give samtykke til behandling af deres personoplysninger. Gymnasiet kunne af denne årsag ikke foretage behandling af elevernes personoplysninger med hjemmel i GDPR artikel 9, stk. 2, litra a jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt.

Om forholdet, hvor der ikke foreligger en klar skævhed, angiver Datainspektionen i samme afgørelse, at: *“Ett exempel på när samtycke skulle kunna vara lämplig grund för personuppgiftsbehandling är inför fotografering av eleverna i syfte att skapa elektroniska skolekataloger eller fotografering för att dokumentera verksamheten i förskola och skola, inte minst i syfte att kunna redogöra för den för barnens vårdnadshavare.”*³⁰ Datainspektionen mener hermed, at gymnasiet kan foretage behandling af den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke, når formålet med behandlingen eksempelvis er at fotografere eleverne til skolekataloger eller på anden måde at dokumentere aktiviteter i forbindelse med gymnasiet og redegøre for disse aktiviteter over for elevernes forældre. Det kan udledes heraf, at eleverne i dette eksempel ikke er afhængige af gymnasiet på en sådan måde, at der forekommer en klar skævhed mellem den registrerede og den dataansvarlige, når den registrerede giver samtykke til behandling af fotos af den pågældende til brug for skolekataloger og lignende. I denne situation forekommer der ligeledes en skævhed mellem gymnasiet og eleverne som følge af, at gymnasiet har afgørende betydning for elevernes karakterer, videre uddannelser og fremtidige jobmuligheder. Forskellen fra dette eksempel, i forhold til den ovenstående sag, må således være, at de registrerede elever ikke oplever eller frygter hvilke skader, det har for deres karakterer, videre uddannelser eller fremtidige jobmuligheder, hvis de afviser at give samtykke til behandling af deres personoplysninger. De registrerede har derfor afgivet et frivilligt samtykke, hvorfor gymnasiet lovligt kan foretage behandling af de registreredes personoplysninger til skolekataloger og lignende med hjemmel i GDPR artikel 9, stk. 2, litra a.

Ud fra afgørelsen kan det konkluderes, at der ved vurderingen af, om der foreligger en *klar skævhed* i forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige jf. præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt., skal tages hensyn til, om der foreligger et *afhængighedsforhold* mellem den dataansvarlige og den registrerede. Afhængighedsforholdet får afgørende betydning for, om den dataansvarlige kan foretage behandling af den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke, hvis dette medfører, at den registrerede oplever eller frygter for hvilke skader det medfører eller potentielt medfører, hvis den registrerede afviser at give samtykke. Præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. er af denne årsag tæt kohærent med kravet om, at den registrerede skal kunne afvise at give samtykke til behandling

³⁰ DI-2019-2221, side 5 af 20, 4. afsnit.

af sine personoplysninger uden problemer og uden, at det er til skade for den pågældende jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt.

Årsagen til, at det er usandsynligt, at den registrerede har givet frivilligt samtykke til behandling af sine personoplysninger til en offentlig myndighed er, at der i forholdet mellem en offentlig myndighed og en borger oftest foreligger et sådant afhængighedsforhold, at borgerens samtykke ikke kan udgøre et frivilligt samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. Afhængighedsforholdet kommer blandt andet til udtryk når, den registrerede ansøger om en offentlig ydelse eller tilladelse hos en offentlig myndighed, hvor den registrerede ikke kan nægte at give samtykke til behandlingen af sine personoplysninger, hvis den registrerede ønsker at modtage ydelsen eller tilladelsen. Den registrerede vil ofte ikke have mulighed for at opnå ydelsen andetsteds og har derfor ikke andre alternativer end at give samtykke til behandling af sine personoplysninger.³¹ Den registrerede har derfor ikke et reelt og frit valg om at give samtykke jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt.

Et andet forhold, hvor der typisk forekommer en *klar skævhed* mellem den registrerede og den dataansvarlige er i ansættelsesforhold. Også i ansættelsesforhold vil en arbejdstager ofte være afhængig af sin arbejdsgiver, og arbejdstageren vil derfor ikke kunne afvise at give samtykke til behandling af sine personoplysninger af frygt for skader eller risici herfor. Afhængighedsforholdet mellem en arbejdstager og en arbejdsgiver kan eksempelvis relatere sig til løn, stilling, medarbejdergodter mv. Arbejdsgiveren vil i den situation ikke kunne give et frivilligt samtykke jf. artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt.³² På trods af ovenstående betragtninger udelukker hverken GDPR eller DBL, at en arbejdsgiver kan behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke. En arbejdsgiver kan således behandle en arbejdstagers personoplysninger med hjemmel i arbejdstagerens samtykke hvis behandlingen og samtykket opfylder betingelserne i GDPR artikel 7 og DBL § 12, stk. 3.

På baggrund af ovenstående, kan det konkluderes, at en dataansvarlig ikke bør behandle den registreredes personoplysninger, hvis der foreligger et klart skævt forhold mellem den registrerede og den dataansvarlige, fordi det er usandsynligt, at den registrerede har givet et frivilligt samtykke i dette tilfælde jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. I vurderingen af om der foreligger et *klart* skævt forhold, skal der tages hensyn til, om der består et afhængighedsforhold mellem den registrerede og den dataansvarlige. Afhængighedsforholdet kan blandt andet bestå af, at den registrerede kun kan opnå sin ydelse hos den dataansvarlige, eller at den dataansvarlige har en særlig betydning for den registreredes karrieremuligheder, uddannelsesmuligheder og lignende. Afhængighedsforholdet betyder således, at den registrerede ikke kan træffe et reelt eller frit valg om at give samtykke, eller at den registrerede ikke kan afvise at give samtykke af frygt for hvilken skade dette kan

³¹ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 6 af 21.

³² *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 7 f af 34.

medfører den pågældende. Forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige har således afgørende betydning for, om den registrerede har afgivet et frivilligt samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt.

5.1.2. Vurdering af frivillighed

GDPR artikel 7, stk. 4 omhandler, hvad der skal tages hensyn til i vurderingen af, om et samtykke er givet frivilligt jf. GDPR artikel 4, nr. 11.

GDPR *artikel 7*, stk. 4:

”Ved vurdering af, om samtykke er givet frit, tages der størst muligt hensyn til, bl.a. om opfyldelse af en kontrakt, herunder om en tjenesteydelse, er gjort betinget af samtykke til behandling af personoplysninger, som ikke er nødvendig for opfyldelse af denne kontrakt.”

Bestemmelsen fastlægger, at det blandt andet skal tillægges størst mulig betydning ved vurderingen af, om et samtykket er givet frivilligt, om en kontrakts opfyldelse er gjort betinget af, at den registrerede giver samtykke til behandling af sine personoplysninger, selvom dette samtykke ikke er nødvendigt for, at den dataansvarlige kan opfylde kontrakten. Et eksempel på denne situation er, at en kunde, som er den registrerede, ønsker at købe et mobilabonnement hos et teleselskab. Teleselskabet, som er den dataansvarlige, har gjort købet af mobilabonnementet betinget af, at den registrerede giver samtykke til, at tredjemand kan behandle den registreredes abonnement-informationer i forbindelse med en markedsundersøgelse. Delingen af den registreredes abonnement-informationer er ikke nødvendig for, at den dataansvarlige kan opfylde sin kontrakt med den registrerede om køb af et mobilabonnement jf. GDPR artikel 7, stk. 4.³³

GDPR artikel 7, stk. 4 anfører, at der skal tages *”størst muligt hensyn”*. Dette betyder, at den dataansvarlige skal udvise forsigtighed i vurderingen af, om et samtykke er afgivet frivilligt.³⁴

Når GDPR artikel 7, stk. 4 angiver, at der *”bla.”* skal tages størst muligt hensyn til, om opfyldelsen af en kontrakt, herunder om en tjenesteydelse, er gjort betinget af samtykke til behandling af personoplysninger, som ikke er nødvendig for opfyldelse af denne kontrakt, er dette blot ét eksempel på en situation, den dataansvarlige skal inddrage i vurderingen af, om et samtykke er givet frivilligt. Som tidligere beskrevet skal den dataansvarlige også tage hensyn til, om samtykket er afgivet i et skævt forhold mellem den dataansvarlige og den registrerede jf. præambelbetragtning nr. 43, 1 pkt.³⁵ og om den registrerede har haft et reelt eller frit valg om at give samtykke jf.

³³ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 7 af 21.

³⁴ *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 10 af 34.

³⁵ Sektion 5.1.1., s. 12.

præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt.³⁶ GDPR artikel 7, stk. 4 er derfor ikke en udtømmende bestemmelse.

GDPR artikel 7, stk. 4 stiller krav om, at opfyldelsen af kontrakten skal være gjort betinget af samtykke til behandling af personoplysninger, *“som ikke er nødvendig for opfyldelsen af kontrakten.”* Den dataansvarlige skal derfor ikke tage ovenstående hensyn i betragtning ved vurderingen af, om samtykke er givet frivilligt, såfremt den behandling, der anmodes om samtykke til, er nødvendige for opfyldelsen af en kontrakt. Det kunne eksempelvis være i det tilfælde, hvor den dataansvarlige anmoder om den registreredes adresse, som er nødvendig for, at der kan ske levering af en aftalt ydelse.³⁷

I Præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt. er det beskrevet, om et samtykke kan betragtes som værende givet frivilligt i et kontraktforhold, hvor der anmodes om samtykke til behandling af personoplysninger, selvom samtykke ikke er nødvendigt for opfyldelsen af kontrakten.

Præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt.:

“Samtykke formodes ikke at være givet frivilligt, [...] hvis opfyldelsen af en kontrakt, herunder ydelsen af en tjeneste, gøres afhængig af samtykke, selv om et sådant samtykke ikke er nødvendigt for dennes opfyldelse.”

Ifølge præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt. formodes et samtykke ikke at være frivilligt hvis opfyldelsen af en kontrakt gøres betinget af et samtykke, som ikke er nødvendigt for kontraktens opfyldelse. Når præambelbetragtningen anvender ordet *“formodes”*, insinueres det, at den registreredes samtykke i visse tilfælde kan afgives frivilligt i ovenstående situation. Dette forekommer dog tvivlsomt. Årsagen til, at den registreredes samtykke ikke formodes at være givet frivilligt, hvis opfyldelsen af en kontrakt er betinget af samtykke er, at den registrerede er nødsaget til at give samtykke til behandling af sine personoplysninger, for ikke at blive nægtet opfyldelsen af kontrakten. Når den registrerede er nødsaget til at give samtykke, er samtykket ikke et udtryk for den registreredes reelle eller frie valg, hvorfor samtykket ikke er frivilligt jf. nr. 42, sidste pkt. og artikel 4, nr. 11. Hvis den registrerede bliver nægtet en ydelse, fordi vedkommende har afvist at give samtykke, betragtes dette også som en skade som følge af afvisningen. Dette medfører ligeledes, at samtykket ikke er frivilligt jf. præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt.³⁸ Det er derfor svært at forestille sig, at den registrerede kan give et frivilligt samtykke, hvis opfyldelsen af en kontrakt gøres betinget af et samtykke, som ikke er nødvendigt for kontraktens opfyldelse jf. ordet *“formodes”* i præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt.

³⁶ Sektion 5.1., s. 10 ff.

³⁷ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 9 af 34.

³⁸ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 10 af 34.

Betingelsen om at en kontrakt ikke må være betinget af den registreredes samtykke til behandling af sine personoplysninger, hvis samtykket ikke er nødvendig for opfyldelse af kontrakten jf. GDPR artikel 7, stk. 4 er overensstemmende med det grundlæggende princip om dataminimering i GDPR artikel 5, stk. 1, litra c. Ifølge dette princip skal behandlingen være proportional. Hermed forstås, at den dataansvarlige ikke må indsamle personoplysninger, der går ud over, hvad der er nødvendigt i forhold til formålet med den pågældende behandling. Den dataansvarlige skal således sikre sig, at behandlingen af den registreredes personoplysninger ikke går ud over, hvad der er nødvendigt for opfyldelse af kontrakt, idet opfyldelsen af kontrakten er formålet med behandlingen jf. GDPR artikel 7, stk. 4, jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra c.

På baggrund af ovenstående kan det konkluderes, at den dataansvarlige, ved enhver behandling af personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a, skal foretage en konkret vurdering af, om den registreredes samtykke er givet frivilligt jf. GDPR artikel 7, stk. 4 og artikel 4, nr. 11. GDPR artikel 7, stk. 4 sikrer, at formålet med at behandle den registreredes personoplysninger ikke skjules eller knyttes til opfyldelsen af en kontrakt mellem den registrerede og den dataansvarlige, når samtykket ikke er nødvendigt for opfyldelse af kontrakten.³⁹ Herved sikres det, at behandling med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a ikke kan blive en modydelse for opfyldelsen af en kontrakt og ikke går ud over, hvad der er nødvendigt i forhold til formålet med behandlingen jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra c.⁴⁰ Såfremt der foreligger et kontraktforhold mellem den registrerede og den dataansvarlige, og der behandles almindelige personoplysninger, bør den dataansvarlige overveje om GDPR artikel 6, stk. 1, litra b, der omhandler opfyldelse af en kontrakt, er bedre egnet som behandlingsgrundlag. I den forbindelse bemærkes det, at GDPR artikel 9, stk. 2 ikke anerkender behandlingsgrundlag *opfyldelse af en kontrakt* som en undtagelse til behandlingsforbuddet ved behandling af følsomme personoplysninger.

5.2. Ad "Specifikt"

Alle de sproglige definitioner af samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11 indeholder et krav om, at samtykket skal være *specifikt*. Kravet om et specifikt samtykke hænger sammen med princippet i GDPR artikel 5, stk. 1, litra b hvorefter indsamling af personoplysninger altid skal ske til udtrykkeligt angivne og legitime formål og ikke må viderebehandles på en måde, der er uforenelig med disse formål.⁴¹ Dette fremgår ligeledes af ordlyden i GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a hvorefter den registrerede skal have givet samtykke til ét eller flere *specifikke* formål.

Det fremgår af præambelbetragtning nr. 32, 3. og 4. pkt., at:

³⁹ *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 8 af 34.

⁴⁰ *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 8 f af 34.

⁴¹ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 9 af 21.

“Samtykket bør dække alle behandlingsaktiviteter, der udføres til det eller de samme formål. Når behandling tjener flere formål, bør der gives samtykke til dem alle.”

Den svenske præambelbetragtning nr. 32, 3. og 4. pkt. angiver:

“Samtycket bör gälla all behandling som utförs för samma ändamål. Om behandlingen tjänar flera olika syften, bör samtycke ges för samtliga syften.”

Den engelske præambelbetragtning nr. 32, 3. og 4. pkt. angiver:

“Consent should cover all processing activities carried out for the same purpose or purposes. When the processing has multiple purposes, consent should be given for all of them.”

I præambelbetragtning nr. 32, 3. og 4. pkt. bestemmes det, at den registrerede kan give ét samtykke, der udgør behandlingsgrundlag til samtlige behandlingsaktiviteter, såfremt disse har det samme formål. Hvis behandlingsaktiviteterne har forskellige formål, skal den registrerede give særskilt samtykke til hvert enkelt formål.

Hvis anmodningen om den registreredes samtykke sker elektronisk, skal anmodningen være klar, kortfattet og ikke unødigt forstyrre brugen af den pågældende tjeneste jf. præambelbetragtning nr. 32, sidste pkt., for at opfylde kravet om, at et samtykke skal være specifikt jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 32, 3. og 4. pkt.

Formålet med, at samtykke skal være specifikt jf. GDPR artikel 4, nr. 11, er at sikre, at den registrerede ved afgivelsen af samtykket er bekendt med hvilke eller hvilket formål dennes personoplysninger behandles til. Herved sikres der en egenkontrol og gennemsigtighed for den registrerede jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra a.⁴²

5.3. Ad “Informeret”

Alle de sproglige definitioner af samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11 stiller krav om, at samtykket skal være *informeret*.

Følgende fremgår af den danske præambelbetragtning nr. 42, 4. pkt:

“For at sikre, at samtykket er informeret, bør den registrerede som minimum være bekendt med den dataansvarliges identitet og formålene med den behandling, som personoplysningerne skal bruges til.”

⁴² Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 12 af 34.

Den svenske version af præambelbetragtning nr. 42, 4. pkt. angiver:

“För att samtycket ska vara informerat bör den registrerade känna till åtminstone den personuppgiftsansvariges identitet och syftet med den behandling för vilken personuppgifterna är avsedda.”

Den engelske version af præambelbetragtning nr. 42, 4. pkt. angiver:

“For consent to be informed, the data subject should be aware at least of the identity of the controller and the purposes of the processing for which the personal data are intended.”

De tre sproglige versioner af præambelbetragtning nr. 42, 4. pkt. angiver, at den registrerede som minimum bør være bekendt med den dataansvarliges identitet og formålene med behandlingen. Den dataansvarlige har således en pligt til at informere den registrerede om disse oplysninger. Når alle tre sproglige versioner anvender ordet “*minimum*” indikerer dette, at der i visse situationer bør gives yderligere oplysninger end de anførte. Det fremgår af GDPR artikel 13, stk. 1, hvilke oplysninger den dataansvarlige skal give til den registrerede på tidspunktet for indsamlingen af den registreredes personoplysninger. Når behandlingen foretages med hjemmel i samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og GDPR artikel 9, stk. 2, litra a skal den dataansvarlige være særligt opmærksom på kravet om, at den registrerede skal oplyses, om dennes ret til at trække samtykke tilbage jf. GDPR artikel 13, stk. 2, litra c og artikel 7, stk. 3. Det afgørende, for at et samtykke er informeret, er således at den dataansvarlige har givet den registrerede tilstrækkelige informationer til, at den registrerede kan træffe sit valg, om at give samtykke, på et oplyst grundlag⁴³. Herved sikres det samtidigt, at behandlingen af den registreredes personoplysninger overholder princippet om rimelighed og gennemsigtighed jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra a. Der er ingen formkrav til, hvordan den dataansvarlige skal overlevere oplysningerne til den registrerede, hvorfor dette kan ske både mundtligt og skriftligt.⁴⁴

5.4. Ad “Utvetydig viljestilkendegivelse” og “Erklæring eller klar bekræftelse”

5.4.1. Utvetydig viljestilkendegivelse

De sproglige versioner af GDPR artikel 4, nr. 11 angiver, at den registrerede skal give *en utvetydig viljestilkendegivelse*.

Der er divergens i ordlyden af den danske og svenske version, idet den svenske version anvender ordet “*viljeytring*” og den danske anvender ordet “*tilkendegivelse*”.

⁴³ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 10 af 21.

⁴⁴ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 10 af 21.

Uanset, at der er divergens i ordlyden, lægges det til grund, at “ytring” og “tilkendegivelse” er synonyme ord og derfor har samme betydning.

Der er ligeledes divergens, når man sammenligner den engelske version med den svenske og danske version. Hvor den svenske og danske version begge anvender ordet “vilje”, fremgår dette ikke af den engelske ordlyd. Den engelske version anvender ordene “*unambiguous indication of the data subject's wishes*”. I stedet for ordet *viljestilkendegivelse* anvendes i den engelske version ordene *tilkendegivelse af registreredes ønsker*. Uanset at der er divergens i ordlyden, må det afgørende være, at samtykket er et utvetydigt udtryk for den registreredes vilje eller ønske om at afgive samtykke.

5.4.2. Erklæring eller klar bekræftelse / handling

Ifølge GDPR artikel 4, nr. 11 kan samtykket enten gives som en “*erklæring / uttalande / statement*” eller en “*klar bekræftelse / entydig bekræftende handling / clear affirmative action*”.

Den danske og engelske version af GDPR artikel 4, nr. 11 anvender ordene “*erklæring*” og “*statement*”. Den svenske sprogversion anvender ordet “*uttalande*” som oversættes til “*udtalelse*”. Det kan konkluderes, at versionerne ikke direkte anvender de samme ord, men at de har samme betydning, idet en “*erklæring*” også kan forstås som en udtalelse.

Den danske version anvender ordet “*klar bekræftelse*”. Den svenske version anvender ordlyden “*entydig bekræftande handling*”. Den engelske version anvender ordlyden “*a clear affirmative action*”. Den engelske og svenske version angiver således begge, at der skal ske en *handling*, mens dette ord ikke fremgår af den danske version. Den engelske og den danske version anvender ordet “*klar*”. Den svenske version anvender ordet “*entydig*”. Ordene “*klar*” og “*entydig*” er synonyme og har derfor den samme betydning.

Der er en sproglig forskel i forhold til ordet “*handling*”, hvorfor det i det følgende undersøges, om dette har betydning for måden hvorpå, den registrerede kan give sit samtykke jf. præambelbetragtning nr. 32, 1. pkt.

I den danske version af præambelbetragtning nr. 32, 1. pkt. fremgår følgende:

“Samtykke bør gives i form af en klar bekræftelse, der indebærer en frivillig, specifik, informeret og utvetydig viljestilkendegivelse fra den registrerede, hvorved vedkommende accepterer, at personoplysninger om vedkommende behandles, f.eks. ved en skriftlig erklæring, herunder elektronisk, eller en mundtlig erklæring.”

Den svenske version af præambelbetragtning nr. 32, 1. pkt. har følgende ordlyd:

“Samtycke bör lämnas genom en entydig bekräftande handling som innebär ett frivilligt, specifikt, informerat och otvetydigt medgivande från den registrerades sida om att denne godkänner behandling av personuppgifter rörande honom eller henne, som t.ex. genom en skriftlig, inklusive elektronisk, eller muntlig förklaring.”

Den engelske version af præambelbetragtning nr. 32, 1. pkt. har følgende ordlyd:

“Consent should be given by a clear affirmative act establishing a freely given, specific, informed and unambiguous indication of the data subject's agreement to the processing of personal data relating to him or her, such as by a written statement, including by electronic means, or an oral statement.”

Det er fælles for de tre forskellige versioner af præambelbetragtning nr. 32, 1. pkt., at samtykket eksempelvis kan afgives skriftligt, herunder elektronisk eller mundtligt. Da alle versioner anvender ordet *“f.eks.” / “t.ex.” / “including”*, må der derfor være mulighed for, at den registrerede kan give sit samtykke på andre måder end de angivne. Præambelbetragtning nr. 32, 1. pkt. er således ikke udtømmende.

Præambelbetragtning nr. 32, 2. og 3. pkt. angiver, hvordan et mundtligt eller skriftligt samtykke eksempelvis kan gives af den registrerede.

Den danske version af præambelbetragtning nr. 32, 2. og 3. pkt. har følgende ordlyd:

“Dette kan f.eks. foregå ved at sætte kryds i et felt ved besøg på et websted, ved valg af tekniske indstillinger til informations-samfundstjenester eller en anden erklæring eller handling, der tydeligt i denne forbindelse tilkendegiver den registreredes accept af den foreslåede behandling af vedkommendes personoplysninger. Tavshed, forudafkrydsede felter eller inaktivitet bør derfor ikke udgøre samtykke.”

Den svenske version af præambelbetragtning nr. 32, 2. og 3. pkt. har følgende ordlyd:

“Detta kan inbegripa att en ruta kryssas i vid besök på en internetsida, genom val av inställningsalternativ för tjänster på informationssamhällets område eller genom någon annan förklaring eller något annat beteende som i sammanhanget tydligt visar att den registrerade godtar den avsedda behandlingen av sina person-uppgifter. Tystnad, på förhand ikryssade rutor eller inaktivitet bör därför inte utgöra samtycke.”

Den engelske version af præambelbetragtning nr. 32, 2. og 3. pkt. har ordlyden:

“This could include ticking a box when visiting an internet website, choosing technical settings for information society services or another statement or conduct which clearly indicates in this context the data subject's acceptance of the proposed processing of his or her personal data. Silence, pre-ticked boxes or inactivity should not therefore constitute consent.”

Alle sproglige versioner af præambelbetragtning nr. 32, 2. og 3 pkt. angiver de samme eksempler på, hvordan den registrerede kan give et skriftligt eller mundtligt samtykke. Det kan herefter udledes, at det ikke er selve samtykkets form eller måden hvorpå den registrerede handler ved afgivelse af et samtykke, som er afgørende for, om den registrerede har givet et samtykke. Det afgørende er derimod, at samtykket klart tilkendegiver den registreredes accept af den foreslåede behandling af vedkommendes personoplysninger. Det kan derfor konkluderes, at selvom der er en sproglig divergens imellem *“klar bekræftelse”* og *“klar bekræftende handling”* er det tilsigtede formål med bestemmelsen, at det skal være tydeligt, at den registrerede har givet samtykke til behandlingen af dennes personoplysninger. Derfor kan den registreredes samtykke ikke opnås ved tavshed eller passivitet.⁴⁵

På baggrund af ovenstående kan det konkluderes, at der ikke er nogen formkrav til, hvordan den registrerede skal give samtykke, så længe samtykket er en utvetydig viljestilkendegivelse fra den registrerede, som klart tilkendegiver dennes accept af behandling af personoplysninger jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 32, 1-3. pkt.

5.5. Udtrykkeligt samtykke

Visse steder i forordningen stilles der krav om, at den registrerede skal afgive et *udtrykkeligt* samtykke. Det gælder typisk i situationer, hvor den registrerede er udsat for en høj databeskyttelsesrisiko ved at give samtykke.⁴⁶ Kravet stilles eksempelvis ved behandling af følsomme oplysninger jf. GDPR artikel 9, stk. 2, litra a og DBL § 7, stk. 1 samt ved samtykke til private aktøreres behandling af oplysninger om strafbare forhold jf. DBL § 8, stk. 3. Hverken forordningen, præambelen til forordningen eller Databeskyttelsesloven forklarer nærmere, hvad der skal forstås ved et udtrykkeligt samtykke, herunder om betegnelsen stiller skærpede krav til samtykkets gyldighed jf. GDPR artikel 4, nr. 11. I Betænkningen til Databeskyttelsesloven anføres det, at der ikke er skærpede krav til et udtrykkeligt samtykke efter GDPR artikel 9, stk. 2, litra a i forhold til et samtykke efter GDPR artikel 6, stk. 1, litra a. I Betænkningen begrundes dette med, at der i forvejen foreligger adskillige krav til samtykkes gyldighed jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og artikel 7, hvorfor den registrerede er tilstrækkeligt beskyttet ved afgivelsen af et samtykke. Formålet med at anvende ordet *“udtrykkeligt”*, er således

⁴⁵ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 17 af 34.

⁴⁶ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 19 af 34.

blot at understrege over for den dataansvarlige, at der ikke må være tvivl om, hvorvidt den registrerede har afgivet samtykke.⁴⁷

5.6. Konklusion på definitionen af samtykke

Såfremt den registrerede har afgivet en frivillig, specifik, informeret og utvetydig viljestilkendegivelse i form af en erklæring eller klar bekræftelse, hvorved den registrerede indvilliger i, at dennes personoplysninger behandles, har den registrerede afgivet et samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11. Det betyder, at hvis de ovenstående betingelser ikke er opfyldt, foreligger der ikke et databeskyttelsesretligt samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11, der kan udgøre et behandlingsgrundlag til lovlig behandling af personoplysninger jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a.

Som det ses af ovenstående fortolkning af GDPR artikel 4, nr. 11, foreligger der mange betingelser og hensyn bag ordlyden i forordningens definitionen af et samtykke. Den ovenstående fortolkning giver ikke et udtømmende svar på, hvordan ordlyden i GDPR artikel 4, nr. 11 skal forstås og anvendes i praksis. Dette vil blive nærmere afklaret, efterhånden som der forekommer en mere omfattende retspraksis fra Domstolene og de forskellige datatilsyn i Den Europæiske Union.

Mange af de ovenstående betingelser kan være svære for den dataansvarlige at opfylde. Dette skyldes, at motiverne bag definitionen af samtykke i GDPR artikel 4, nr. 11 er formuleret bredt og derfor kan give anledning til divergerende forståelser af indholdet. Det er eksempelvis let at forestille sig, at der i praksis kan forekomme uenigheder om, hvornår der foreligger en sådan klar skævhed i forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige, at den registreredes samtykke ikke kan udgøre et frivilligt samtykke jf. præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt., herunder eksempelvis om der i forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige består et afhængighedsforhold. Det kan også være svært, for den dataansvarlige, at vurdere, om den registrerede har afgivet en *utvetydig* viljestilkendegivelse og har haft et reelt og frit valg om at give samtykke, fordi forståelsen af dette ofte beror på den enkeltes forståelse af den pågældende behandlingssituation. Når der i fremtiden foreligger en mere omfattende mængde retspraksis, der bidrager til en mere entydig forståelse af definitionen af samtykke jf. GDPR artikel 4, nr. 11, er det lettere og dermed mere hensigtsmæssigt, for den dataansvarlige, at behandle personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a, fordi den dataansvarlige derved nemmere kan sikre sig, at betingelserne for at der foreligger et samtykke er opfyldt jf. art. 4, nr. 11. Eftersom det er svært, for den dataansvarlige, at opfylde samtlige betingelser og hensyn bag GDPR artikel 4, nr. 11, bør den dataansvarlige, på nuværende tidspunkt, være forsigtig med at behandle den registreredes personoplysning med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller GDPR artikel 9, stk. 2, litra a.

⁴⁷ Betænkning nr. 1565, 2016/679, s. 210 af 630.

6. Betingelser for samtykke

Betingelserne, for et gyldigt databeskyttelsesretligt samtykke, fremgår af GDPR artikel 7.

6.1. Bevisbyrden for samtykket

GDPR artikel 7, stk. 1 angiver:

“Hvis behandling er baseret på samtykke, skal den dataansvarlige kunne påvise, at den registrerede har givet samtykke til behandling af sine personoplysninger.”

Følgende fremgår af præambelbetragtning nr. 42, 2. pkt:

“Hvis behandling er baseret på den registreredes samtykke, bør den dataansvarlige kunne påvise, at den registrerede har givet samtykke til behandlingen.”

Det kan udledes af ordlyden i GDPR artikel 7, stk. 1 og præambelbetragtning nr. 42, 2. pkt., at såfremt den dataansvarlige behandler den registreredes personoplysninger, med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a, har den dataansvarlige bevisbyrden for, at den registrerede har givet et gyldigt samtykke jf. GDPR artikel 7, stk. 1 og artikel 4, nr. 11. Den dataansvarliges bevisbyrde består så længe, der sker behandling af den registreredes personoplysninger. Når behandlingsaktiviteterne indstilles, bør den dataansvarlige kun opbevare beviset for, at den registrerede har afgivet et gyldigt samtykke, så længe dette er nødvendigt, for at overholde GDPR artikel 17, stk. 3, litra b og e.⁴⁸ Der er som tidligere konkluderet, ingen formkrav til et samtykke,⁴⁹ hvorfor det er op til den dataansvarlige at vurdere, hvordan et samtykke bedst kan påvises. I de fleste tilfælde, er det mest hensigtsmæssige, for den dataansvarlige, at indhente et skriftligt samtykke fra den registrerede, fordi den dataansvarlige derved lettere kan påvise samtykket.⁵⁰ Såfremt den dataansvarlige ikke kan bevise, at den registrerede har afgivet et gyldigt samtykke, kan den dataansvarlige ikke behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 7, stk. 1.

Den dataansvarliges bevisbyrde, for at der foreligger et gyldigt samtykke fra den registrerede, er svær at løfte. Den dataansvarlige skal kunne bevise, at betingelserne i GDPR artikel 7 og artikel 4, nr. 11 er opfyldt jf. GDPR artikel 7, stk. 1. Det kan være særligt, vanskeligt at bevise, at den registrerede har afgivet en frivillig og utvetydig viljestilkendegivelse, fordi opfyldelsen af disse betingelser, blandt andet, afhænger af

⁴⁸ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 22 af 34.

⁴⁹ Sektion 5.4.2, s. 23.

⁵⁰ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 20 af 34.

den registreredes subjektive opfattelse af behandlingssituationen. Såfremt den dataansvarlige vurderer, at denne ikke kan bevise, at den registrerede har afgivet et gyldigt samtykke, bør den dataansvarlige ikke foretage behandling af den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 7, stk. 1, modsætningsvist.

6.2. Granularitet

Såfremt den dataansvarlige vælger at anmode om samtykke i en skriftlig erklæring, som indeholder flere forhold, skal betingelsen om granularitet være opfyldt jf. GDPR artikel 7, stk. 2.

GDPR artikel 7, stk. 2:

“Hvis den registreredes samtykke gives i en skriftlig erklæring, der også vedrører andre forhold, skal en anmodning om samtykke forelægges på en måde, som klart kan skelnes fra de andre forhold, i en letforståelig og lettilgængelig form og i et klart og enkelt sprog. Enhver del af en sådan erklæring, som udgør en overtrædelse af denne forordning, er ikke bindende.”

GDPR artikel 7, stk. 2 beskrives i præambelbetragtning nr. 42, 2. og 3. pkt., hvoraf fremgår:

“Navnlig i forbindelse med skriftlige erklæringer om andre forhold bør garantier sikres, at den registrerede er bekendt med, at og i hvilket omfang der er givet samtykke. I overensstemmelse med Rådets direktiv 93/13/EØF bør der stilles en samtykkeerklæring udformet af den dataansvarlige til rådighed i en letforståelig og lettilgængelig form og i et klart og enkelt sprog, og den bør ikke indeholde urimelige vilkår.”

Formålet med kravet om granularitet er, at den registrerede skal kunne skelne den dataansvarliges anmodningen om samtykke fra de øvrige forhold i en skriftlig erklæring. Den registrerede gives således en kontrol over hvilken behandling og hvilke formål denne giver samtykke til. For at sikre gennemsigtighed, skal anmodningen om samtykke endvidere forelægges for den registrerede i en letforståelig og lettilgængelig form og i et klart og enkelt sprog, og den bør ikke indeholde urimelige vilkår for den registrerede. Kravet om granularitet er således med til at sikre, at en samtykkeerklæring er gennemsigtig og at behandlingen af den registreredes personoplysninger er rimelig jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra a og ordene *“den bør ikke indeholde urimelige vilkår”* i artikel 7, stk. 2. På baggrund af de sproglige- og indholdsmæssige anbefalinger, der stilles til en skriftlig samtykkeerklæring, har kravet om granularitet tæt kohærens med kravet om, at den registreredes samtykke skal

være specifikt. Betingelsen om granularitet kan således ikke opfyldes, hvis et samtykke ikke er specifikt.⁵¹

Betingelsen om granularitet har ligeledes tæt sammenhæng med kravet om, at et samtykke skal være frivilligt jf. GDPR artikel 4, nr. 11. Dette ses af præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt., hvoraf fremgår:

“Samtykke formodes ikke at være givet frivilligt, hvis det ikke er muligt at give særskilt samtykke til forskellige behandlingsaktiviteter vedrørende personoplysninger, selv om det er hensigtsmæssigt i det enkelte tilfælde [...].”

Hvis det ikke er muligt for den registrerede at give et særskilt samtykke til en del af behandlingsaktiviteterne og undlade at give samtykke til andre behandlingsaktiviteter, er den registrerede nødsaget til at give samtykke til *alle* behandlingsaktiviteterne. Den registrerede har således ikke et reelt eller frit valg om, hvad vedkommende vil give samtykke til, hvorfor samtykket ikke kan anses som værende frivilligt jf. GDPR artikel 4, nr. 11 og præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt.⁵²

De ovenstående garantier om granularitet er med til at sikre, at den registrerede er bekendt med, at og i hvilket omfang denne har givet samtykke jf. præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt. Hvis der ikke foreligger granularitet, er den skriftlige erklæring ikke bindende jf. GDPR artikel 7, stk. 2 og præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt.

6.3. Retten til at trække samtykke tilbage

I det følgende foretages en fortolkning af GDPR artikel 7, stk. 3 og GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Formålet med fortolkningen er at undersøge, hvilke retsvirkninger det har for behandlingen af den registreredes personoplysninger, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage.

GDPR Artikel 7, stk. 3, angiver:

“Den registrerede har til enhver tid ret til at trække sit samtykke tilbage. Tilbagetrækning af samtykke berører ikke lovligheden af den behandling, der er baseret på samtykke inden tilbagetrækningen. Inden der gives samtykke, skal den registrerede oplyses om, at samtykket kan trækkes tilbage. Det skal være lige så let at trække sit samtykke tilbage som at give det.”

Som følge af den registreredes selvbestemmelsesret har den registrerede til enhver tid ret til at trække sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3, 1. pkt. Den registrerede skal informeres om denne rettighed, inden den registrerede afgiver sit

⁵¹ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 11 af 34.

⁵² Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 11 af 34.

samtykke jf. GDPR artikel 7, stk. 3, 3. pkt. og artikel 13, stk. 2, litra c. Oplysningen er en forudsætning for, at et samtykke er informeret jf. GDPR artikel 4, nr. 11⁵³ og er dermed en gyldighedsbetingelse for et samtykke.⁵⁴ Hvis den dataansvarlige ikke har oplyst den registrerede, om muligheden for at trække et samtykke tilbage, kan den dataansvarlige ikke gyldigt foretage behandling af den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a.

Den dataansvarlige skal sikre, at det er lige så let for den registrerede at trække sit samtykke tilbage, som det er at give samtykket jf. GDPR artikel 7, stk. 3, sidste pkt. Dette betyder dog ikke, at et samtykke skal kunne trækkes tilbage på samme måde som det er givet. Er et samtykke eksempelvis givet ved et musklik på en hjemmeside, kan samtykket trækkes tilbage ved et klik på tastaturet på samme hjemmeside forudsat, at denne handling er lige så let for den registrerede. Det kan ikke kræves af den registrerede, at denne skal udøve en unødigt indsats i forbindelse med, at et samtykke trækkes tilbage.⁵⁵ Herudover skal den registrerede kunne trække sit samtykke tilbage, uden at det er til skade for den pågældende jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. Dette indebærer eksempelvis, at det skal være muligt for den registrerede at trække sit samtykke tilbage uden at blive pålagt gebyrer eller opleve et forringet serviceniveau som følge af tilbagetrækningen.⁵⁶ Hvis det ikke er muligt for den registrerede at trække sit samtykke tilbage, er samtykket ugyldigt jf. GDPR artikel 7, stk. 3 modsætningsvist.

Hvis den registrerede trækker sit samtykke tilbage, påvirker det ikke lovligheden af den behandling, der har hjemmel i den registreredes samtykke, forud for tilbagetrækningen jf. GDPR artikel 7, stk. 3, 2. pkt. Heraf følger modsætningsvist, at den registreredes tilbagetrækning af et samtykke, kun har retsvirkning for fremtidig behandling af den registreredes personoplysninger.⁵⁷ Forordningen angiver ikke direkte, hvilken retsvirkning det får for behandlingen af den registreredes personoplysninger, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b angiver dog:

“Den registrerede har ret til at få personoplysninger om sig selv slettet af den dataansvarlige uden unødigt forsinkelse, og den dataansvarlige har pligt til at slette personoplysninger uden unødigt forsinkelse, hvis et af følgende forhold gør sig gældende:

⁵³ Sektion 5.3., s. 20.

⁵⁴ *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 24 af 34.

⁵⁵ *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 23 af 34.

⁵⁶ *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 23 af 34.

⁵⁷ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 14 af 34.

b) den registrerede trækker det samtykke, der er grundlaget for behandlingen, jf. artikel 6, stk. 1, litra a), eller artikel 9, stk. 2, litra a) tilbage, og der er ikke et andet retsgrundlag for behandlingen.”

Ifølge GDPR artikel 17, stk. 1, litra b har den registrerede som udgangspunkt ret til at få personoplysninger, om sig selv, slettet af den dataansvarlige, hvis den registrerede trækker sit samtykke tilbage. Dette gør sig kun gældende, såfremt der ikke foreligger et andet behandlingsgrundlag, der kan begrunde den dataansvarliges videre behandling af personoplysningerne jf. ordene; *“og der er ikke et andet retsgrundlag for behandlingen”* i GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Det bemærkes, at GDPR Artikel 17, stk. 1 ikke finder anvendelse, såfremt behandlingen af den registreredes personoplysninger er nødvendig for et af de i GDPR artikel 17, stk. 3, litra a-e angivne forhold jf. GDPR artikel 17, stk. 3. I det følgende undersøges det nærmere hvordan GDPR artikel 17, stk. 1, litra b skal forstås.

6.3.1. Retten til at få slettet personoplysninger

Udgangspunktet er, at den registrerede har ret til at få personoplysninger om sig selv slettet af den dataansvarlige, hvis den registrerede trækker sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Præambelbetragtning nr. 65, 2. pkt. angiver nærmere, hvordan denne del af GDPR artikel 17, stk. 1 skal forstås.

Præambelbetragtning nr. 65, 2. pkt:

“En registreret bør navnlig have ret til at få sine personoplysninger slettet og ikke længere behandlet, hvis personoplysningerne ikke længere er nødvendige til de formål, hvortil de er blevet indsamlet eller på anden måde behandlet, hvis en registreret har trukket sit samtykke tilbage [...]”.

Det fremgår af præambelbetragtning nr. 65, 2. pkt., at den dataansvarlige ikke kun har pligt til at *slette* den registreredes personoplysninger, når den registrerede trækker sit samtykke tilbage. Den dataansvarlige skal også *stoppe al behandling* af personoplysningerne jf. ordene; *“og ikke længere behandlet”*.

Præambelbetragtning nr. 65, 3. og 4. pkt. angiver nærmere om retten til at få slettet personoplysninger:

“Denne ret er navnlig relevant, når den registrerede har givet sit samtykke som barn og ikke er fuldt ud var bekendt med risiciene i forbindelse med behandling, og senere ønsker at fjerne sådanne personoplysninger, særligt på internettet. Den registrerede bør kunne udøve denne rettighed, uanset om vedkommende ikke længere er et barn.”

Præambelbetragtning nr. 65, 3. pkt. fremhæver her, at den registreredes ret til at få slettet personoplysninger, særligt har betydning, når den registrerede ikke har været fuldt ud bekendt med konsekvenserne ved at give et samtykke og derfor efterfølgende ønsker, at behandlingen af dennes personoplysninger stoppes. Rettigheden er særlig relevant for personoplysninger der behandles på internettet, men må ifølge ordlyden også gøre sig gældende for personoplysninger, der behandles på andre medier jf. ordet "*særligt*". Det anføres, at retten til at få slettet personoplysninger jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b også er særligt relevant, når den registrerede er et barn, men præambelbetragtning nr. 65, 4. pkt. og ordet "*navnlige*" i 3. pkt. tydeliggør, at voksne også har denne rettighed.

Den dataansvarliges pligt til at slette den registreredes personoplysninger jf. GDPR artikel 17, stk. 1 indtræder som udgangspunkt først, når den registrerede anmoder herom. Som følge af den dataansvarliges pligt til at overholde princippet om opbevaringsbegrænsning i GDPR artikel 5, stk. 1, litra e, bør den dataansvarlige dog altid foretage en konkret vurderingen af, om opbevaring af den registreredes personoplysninger fortsat kan ske lovligt, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage. Den dataansvarlige kan derfor være forpligtet til at slette den registreredes personoplysninger, selvom den registrerede ikke selv har anmodet herom, i forbindelse med tilbagetrækning af sit samtykke.⁵⁸

På baggrund af ovenstående, kan det konkluderes, at såfremt den registrerede trækker sit samtykke tilbage, har den dataansvarlige som udgangspunkt pligt til at slette og stoppe al behandling af den registreredes personoplysninger jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b og præambelbetragtning nr. 65, 2. pkt. Formålet med bestemmelsen er, at den registrerede kan få slettet sine personoplysninger, hvis den registrerede eksempelvis ikke har været fuldt ud bekendt med risici ved behandlingen af dennes personoplysning, på tidspunktet for afgivelsen af samtykket, og derfor senere ønsker at få slettet de oplysninger, den dataansvarlige har behandlet med hjemmel i den registreredes samtykke jf. præambelbetragtning nr. 65, 3. og 4. pkt.

6.3.2. Et andet behandlingsgrundlag

Den registreredes har kun ret til at få slettet sine personoplysninger, såfremt der ikke foreligger et andet behandlingsgrundlag, der kan begrunde en videre behandling jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b.

Det kan have afgørende betydning for den dataansvarliges valg om at foretage behandling af personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a, om den dataansvarlige kan fortsætte behandlingen af den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Des flere muligheder den dataansvarlige har for at behandle den registreredes personoplysninger efter

⁵⁸ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 24 af 34.

tilbagetrækningen, desto færre usikkerheder, er der for den dataansvarlige, ved at behandle personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a. I det følgende undersøges det derfor i hvilket omfang ordlyden: “og der er ikke et andet retsgrundlag for behandlingen” i GDPR artikel 17, stk. 1, litra b giver den dataansvarlige mulighed for at behandle den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage.

Den dataansvarlige kan oprindeligt have behandlet den registreredes personoplysninger med hjemmel i mere end ét behandlingsgrundlag. Den dataansvarlige skal kun stoppe den behandling, der har hjemmel i det samtykke den registrerede har trukket tilbage og ikke den behandling, der har hjemmel i et eller flere af de øvrige behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f eller artikel 9, stk. 2, litra b-j.⁵⁹ Det har således ingen retsvirkninger for de øvrige behandlingsgrundlag, hvis den registrerede trækker sit samtykke tilbage, hvorfor eventuelle øvrige behandlinger kan fortsætte. Følgende fortolkning af GDPR artikel 17, stk. 1, litra b foretages derfor med det udgangspunkt, at den dataansvarlige udelukkende har behandlet den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a.

Både Datatilsynet og Artikel 29-Gruppen skriver, at såfremt den registrerede trækker sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3, kan den dataansvarlige ikke fortsætte behandlingen af den registreredes personoplysninger ved at *skifte* til et andet behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f eller artikel 9, stk. 2, litra b-j. Dette begrundes med, at den dataansvarlige skal acceptere den registreredes valg om at trække sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3.⁶⁰ Ud fra dette synspunkt kan det udledes, at den dataansvarlige ikke kan fortsætte behandlingen af den registreredes personoplysninger til det samme formål, som den oprindelige behandling, ved blot at skifte til et andet behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f eller artikel 9, stk. 2, litra b-j.

Den dataansvarlige har dog en anden mulighed for at behandle den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage. I Artikel 29-Gruppens retningslinjer om samtykke, anføres: “*De dataansvarlige er forpligtet til at slette oplysninger, der blev behandlet på grundlag af samtykke, når samtykket trækkes tilbage, hvis ikke der er noget andet formål, der berettiger oplysningernes videre opbevaring.*”⁶¹ Som bemærkning hertil angiver Artikel 29-Gruppen, at det *andet formål* med behandlingen, skal have sit eget særskilte behandlingsgrundlag.⁶² Ifølge citatet fortolker Artikel 29-Gruppen GDPR artikel 17, stk. 1 på den måde, at den dataansvarlige kan behandle den registreredes personoplysninger, når den

⁵⁹ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 24 af 34 og Datatilsynet, Vejledning Samtykke, 2019, s. 14 af 21.

⁶⁰ Datatilsynet, Vejledning Samtykke, 2019, s. 15 af 21, og Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2019, s. 25 af 34.

⁶¹ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 24.

⁶² Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 24, fodnote 54.

registrerede har trukket sit samtykke tilbage, hvis der foreligger et andet formål med behandlingen, og dette nye formål har sit eget særskilte behandlingsgrundlag. Selvom GDPR artikel 17, stk. 1, litra b ifølge ordlyden kun stiller krav om et andet *retsgrundlag*, mener Artikel 29-Gruppen, at der også skal foreligge et *nyt formål* med behandlingen for, at der kan ske behandling af den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage.

Datatilsynet mener ligesom Artikel 29-Gruppen, at den dataansvarlige i visse tilfælde kan behandle den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage. I Datatilsynets vejledning anføres: *“I nogle tilfælde vil det dog være muligt at fortsætte en behandling, selvom den registrerede har tilbagekaldt sit samtykke. En fortsat behandling må således kunne finde sted, hvis den er rimelig i forhold til den registrerede.”*⁶³ Ifølge dette citat kan den dataansvarlige fortsat behandle den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage, hvis den efterfølgende behandling er rimelig i forhold til den registrerede. Den dataansvarlige skal således foretage en rimelighedsvurdering af den konkrete behandlingssituation. Datatilsynet angiver ikke en udtømmende liste over hvilke forhold der skal tages i betragtning ved rimelighedsvurderingen. De giver dog to eksempler på situationer, hvor en fortsat behandling er henholdsvis rimelig og urimelig i forhold den registrerede.

Datatilsynet mener, at det er rimeligt at behandle den registreredes personoplysning, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage, hvis den efterfølgende behandling både har hjemmel i et nyt behandlingsgrundlag og har et nyt formål. Dette kan eksempelvis være tilfældet i den situation, hvor den registrerede har trukket sit samtykke tilbage og personoplysningerne fortsat opbevares for at overholde reglerne om bogføring.⁶⁴ Datatilsynet og Artikel 29-Gruppen er således enige i dette synspunkt.

Datatilsynet mener, at det ikke er rimeligt at behandle den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage, hvis den efterfølgende behandling har hjemmel i GDPR artikel 6, stk. 1, litra f, der omhandler den dataansvarliges legitime interesser.⁶⁵ Dette skyldes, at det en betingelse, for at den dataansvarlige kan foretage behandling, som er nødvendig, for at den dataansvarlige kan forfølge en legitim interesse, at den registreredes interesser eller grundlæggende rettigheder og frihedsrettigheder ikke går forud for den dataansvarliges legitime interesser jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra f. Når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage, er dette en klar indikation på, at den registrerede ikke har interesse i at dennes personoplysninger behandles.⁶⁶ Datatilsynet må således mene, at den registreredes interesser går forud for den dataansvarliges legitime interesser i denne behandlingssituation. Den dataansvarlige

⁶³ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 15 af 21.

⁶⁴ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 15 af 21.

⁶⁵ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 15 af 21.

⁶⁶ *Peter Blume*, Pligt og ret i den nye persondataret, ET.2018.191, s. 5.

kan således ikke behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i GDPR artikel 6, stk. 1, litra f, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3, hvis den registreredes interesser eller grundlæggende rettigheder eller frihedsrettigheder går forud for den dataansvarliges legitime interesser.

Ud fra en samlet fortolkning af de ovenstående synspunkter, kan det konkluderes, at den dataansvarlige ikke kan fortsætte behandlingen af den registreredes personoplysninger, til det samme formål som den oprindelige behandling, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage, ved at *skifte* til et af de øvrige behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f eller artikel 9, stk. 2, litra b-j. Den dataansvarlige kan derimod opstarte en ny behandling af den registreredes personoplysninger, hvis den registrerede trækker sit samtykke tilbage, og betingelserne om et *nyt formål* og et *nyt gyldigt behandlingsgrundlag* er opfyldt. Herudover skal den efterfølgende behandling opfylde de grundlæggende principper for behandling af personoplysninger jf. GDPR artikel 5, stk. 1. Datatilsynet mener, at der særligt skal lægges vægt på, at den nye behandling skal være rimelig i forhold til den registrerede jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra a. Der er således begrænsede muligheder for, at den dataansvarlige kan fortsætte behandlingen af den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage. Ved vurdering af, om behandling af den registreredes personoplysninger, skal foretages med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a, skal den dataansvarlige derfor overveje, i hvilket omfang den pågældende behandling kan tåle, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage. Såfremt den dataansvarlige foretager en behandling der kan tåle, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage, kan den registreredes samtykke udgøre et passende behandlingsgrundlag, fordi det giver den registrerede en selvbestemmelsesret.⁶⁷ Den dataansvarliges behandling kan eksempelvis tåle, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage, hvis den registrerede giver samtykke til behandling af sine personoplysninger for at beskytte sine egne interesser.⁶⁸ Som eksempel herpå, se afgørelsen, j.nr. 2010-229-0012. I afgørelsen gav den registrerede samtykke til behandling af sine personoplysninger, for at beskytte sig selv mod yderligere gældsstiftelse.⁶⁹

Såfremt den dataansvarlige vurderer, at den påtænkte behandling ikke kan tåle, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage, bør den dataansvarlige behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i et af de øvrige behandlingsgrundlag, såfremt der er hjemmel hertil jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f eller artikel 9, stk. 2, litra b-j.

⁶⁷ Sektion 4.2., s. 8.

⁶⁸ *Peter Blume*, Databeskyttelsesret, 5. udg., 2018, s. 141.

⁶⁹ j.nr. 2010-229-0012.

6.3.3. Overvejelser om GDPR artikel 17, stk. 1, litra b

Det er konkluderet, at den dataansvarlige ikke kan fortsætte behandlingen af den registreredes personoplysninger, ved at skifte til et andet behandlingsgrundlag, når den registrerede trækker sit samtykke tilbage. Det er også konkluderet, at den dataansvarlige kan foretage en ny behandling af den registreredes personoplysninger, hvis der foreligger et nyt behandlingsgrundlag og et nyt formål med behandlingen, når den registrerede trækker sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Herudover skal de grundlæggende principper for behandling af personoplysninger i GDPR artikel 5, stk. 1 være opfyldt. Overvejelser om disse to konklusioner belyses i det følgende.

At den dataansvarlige ikke kan fortsætte behandlingen af den registreredes personoplysninger ved at skifte behandlingsgrundlag, når den registrerede trækker sit samtykke tilbage, kan begrundes med, at behandlingen derved bliver urimelig og uigennemsigtig i forhold til den registrerede.⁷⁰ Den dataansvarlige har pligt til at oplyse den registrerede om det anvendte behandlingsgrundlag på tidspunktet for indsamlingen af den registreredes personoplysninger jf. GDPR artikel 13, stk. 1, litra c. Hvis den dataansvarlige skifter behandlingsgrundlag, når den registrerede trækker sit samtykke tilbage, er den registrerede ikke rettidigt blevet oplyst om det nye behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 13, stk. 1, litra c. Der kan ligeledes argumenteres for, at den registreredes ret til at trække sit samtykke tilbage bliver illusorisk, hvis den dataansvarlige fortsætter behandlingen ved at skifte behandlingsgrundlag. Som tidligere beskrevet er formålet med GDPR artikel 17, stk. 1, litra b, at den registrerede kan få slettet sine personoplysninger ved at trække sit samtykke tilbage, hvis den registrerede eksempelvis har fortrudt afgivelsen af sit samtykke jf. præambelbetragtning nr. 65, 3. og 4. pkt. Hvis den registrerede trækker sit samtykke tilbage og den dataansvarlige herefter fortsætter behandlingen af den registreredes personoplysninger ved at skifte til et andet behandlingsgrundlag, bliver selve formålet, med at den registrerede kan trække sit samtykke tilbage, ikke opfyldt. Det kan derfor diskuteres hvorvidt betingelsen om, at den registrerede skal kunne trække sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3 reelt er opfyldt, når formålet med tilbagetrækningen ikke opfyldes.

Ligesom ved behandlingssituationen ovenfor, bør det overvejes, om den dataansvarlige har opfyldt sin oplysningspligt jf. GDPR artikel 13, stk. 1, litra c, hvis den dataansvarlige foretager en ny behandling af den registreredes personoplysninger til et nyt formål og med hjemmel i et nyt behandlingsgrundlag, når den registrerede trækker sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Hvis den dataansvarlige fortsætter behandlingen af de samme personoplysninger, som blev behandlet inden den registrerede trak sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3, kan der argumenteres for, at den registrerede, i denne situation, ligeledes ikke er

⁷⁰ *Datatilsynet*, Vejledning Samtykke, 2019, s. 15 af 21, og *Artikel 29-Gruppen*, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2019, s. 25 af 34.

blevet oplyst om det nye behandlingsgrundlag på tidspunktet for indsamlingen af personoplysninger jf. GDPR artikel 13, stk. 1, litra c. Dette gør sig gældende, uanset at både Artikel 29-Gruppen og Datatilsynet mener, at den dataansvarlige har en ny oplysningspligt, når der foreligger en ny behandlingssituation.⁷¹ Det kan også overvejes, om formålet med at den registrerede kan trække sit samtykke tilbage bliver opfyldt, hvis den dataansvarlige foretager en ny behandling af den registreredes personoplysninger, med hjemmel i et nyt behandlingsgrundlag og til et nyt formål. Selvom den registrerede i praksis har mulighed for at trække sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3, opfyldes selve *formålet* med rettigheden til at trække et samtykke tilbage ikke, hvis den dataansvarlige fortsat behandler den registreredes personoplysninger ved en ny behandling jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Den selvbestemmelsesret og kontrol den registrerede opnår, ved at den dataansvarlige behandler den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke, får derfor kun minimal eller ingen betydning for den registrerede.

Det er svært at forene princippet om, at den dataansvarlige i visse tilfælde kan undlade at slette den registreredes personoplysninger og foretage en ny behandling af disse, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b med *formålet* om, at den registrerede har mulighed for at trække sit samtykke tilbage, hvis denne ønsker af få sine personoplysninger slettet jf. præambelbetragtning nr. 65, 2-4. pkt.

7. Videnskabelig forskning

Hvis den dataansvarlige behandler personoplysninger, til videnskabelige forskningsformål, skal den dataansvarlige være opmærksom på, at der gælder særlige lempelser til formålet med en behandling der foretages med hjemmel i den registreredes samtykke jf. præambelbetragtning nr. 33 og GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a.

Præambelbetragtning nr. 33:

“Det er ofte ikke muligt fuldt ud at fastlægge formålet med behandling af personoplysninger til videnskabelige forskningsformål, når oplysninger indsamles. De registrerede bør derfor kunne give deres samtykke til bestemte videnskabelige forskningsområder, når dette er i overensstemmelse med anerkendte etiske standarder for videnskabelig forskning. Registrerede bør have mulighed for kun at give deres samtykke til bestemte forskningsområder eller dele af forskningsprojekter i det omfang, det tilsigtede formål tillader det.”

⁷¹ Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 25 af 34 og Datatilsynet, Vejledning Samtykke, 2019, s. 15 af 21.

Præambelbetragtning nr. 33 skal forstås således, at den dataansvarlige ved behandling af personoplysninger til videnskabelige forskningsformål med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og GDPR artikel 9, stk. 2, litra a kan beskrive formålet mere generelt. Dette er en undtagelse til udgangspunktet om, at den registrerede bør have mulighed for, at give særskilt samtykke til hvert enkelt formål jf. GDPR artikel 7, stk. 2. Præambelbetragtningen giver mulighed for, at den registrerede kan give samtykke til behandling af personoplysninger til videnskabelige forskningsformål, i de tilfælde, hvor formålene med behandlingen ikke fuldt ud kan fastlægges, på tidspunktet for indsamlingen af den registreredes personoplysninger. Det bemærkes hertil, at præambelbetragtning nr. 33 ikke tilsidesætter kravet om, at et samtykke skal være specifikt jf. GDPR artikel 4, nr. 11 men alene giver mulighed for, at formålet kan beskrives mere generelt.⁷²

Præambelbetragtning nr. 33 synes således at lempe kravet om granularitet jf. GDPR artikel 7, stk. 2⁷³ samt kravet om, at samtykke skal være specifikt jf. GDPR artikel 4, nr. 11⁷⁴, når behandling af personoplysninger sker til videnskabelige forskningsformål.

8. Konklusion

Ifølge GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a kan den dataansvarlige behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke. Såfremt den dataansvarlige er en privat aktør, kan denne behandle personoplysninger om strafbare forhold og oplysninger om personnumre, hvis den registrerede har givet samtykke jf. DBL § 8, stk. 3 og DBL § 11, stk. 2, nr. 2. Samtykke er ét blandt flere ligestillede behandlingsgrundlag i GDPR artikel 6, stk. 1 og artikel 9, stk. 2 og har således ikke forrang frem for de øvrige behandlingsgrundlag i GDPR artikel 6, stk. 1, litra b-f.

Inden den dataansvarlige påbegynder en behandling af den registreredes personoplysninger, skal den dataansvarlige overveje, om betingelserne for, at der foreligger et samtykke, kan opfyldes jf. GDPR artikel 4, nr. 11. For at opfylde betingelsen om, at samtykket skal være frivilligt, skal den dataansvarlige tage hensyn til, om den registrerede har mulighed for at give samtykke på baggrund af et reelt og frit valg, og om den registrerede kan afvise eller trække sit samtykke tilbage uden problemer og uden, at det er til skade for den registrerede jf. præambelbetragtning nr. 42, sidste pkt. Den dataansvarlige skal ligeledes tage hensyn til, om der foreligger en *klar* skævhed i forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige jf. præambelbetragtning nr. 43, 1. pkt. Hvis der foreligger et afhængighedsforhold, som medfører, at den registrerede føler sig nødsaget til at give samtykke af frygt for eventuel skade, hvis denne afviser at give samtykke, betragtes et samtykke ikke som

⁷² Artikel 29-Gruppen, Retningslinjer vedrørende samtykke, 2018, s. 31 af 34.

⁷³ Sektion 6.2., s. 26 f.

⁷⁴ Sektion 5.2., s. 18 f.

frivilligt jf. DI-2019-2221. Den dataansvarlige skal være opmærksom på, at der navnlig foreligger en klar skævhed i forholdet mellem den registrerede og den dataansvarlige, såfremt den dataansvarlige er en offentlig myndighed eller en arbejdsgiver. Hvis der foreligger et kontraktforhold mellem den registrerede og den dataansvarlige, skal den dataansvarlige være opmærksom på, at et samtykke ikke er frivilligt, hvis opfyldelsen af kontrakten er gjort betinget af den registreredes samtykke til behandling af personoplysninger, selvom dette ikke er nødvendigt for at kunne opfylde kontrakten jf. GDPR artikel 7, stk. 4 og præambelbetragtning nr. 43, sidste pkt. Såfremt behandlingen af den registreredes personoplysninger er nødvendig, for opfyldelse af en kontrakt, bør den dataansvarlige overveje at behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i GDPR artikel 6, stk. 1, litra b.

Den registreredes samtykke skal være specifikt jf. GDPR artikel 4, nr. 11. For at opfylde denne betingelse skal den dataansvarlige sikre, at den registrerede, forud for påbegyndelsen af behandlingen, er bekendt med det specifikke *formål* med behandlingen. Såfremt der er mere end ét formål med behandlingen, skal den registrerede have mulighed for at give samtykke til hvert specifikke formål jf. GDPR artikel 32, 3. og 4. pkt. Betingelsen om, at et samtykke skal være specifikt, har blandt andet kohærens med betingelsen om, at et samtykke skal være informeret jf. GDPR artikel 4, nr. 11. Betingelsen om et informeret samtykke udgør en minimumsgaranti for, hvilke oplysninger den registrerede skal modtage fra den dataansvarlige på tidspunktet for indsamlingen af den registreredes personoplysninger jf. også GDPR artikel 13, stk. 1 og præambelbetragtning nr. 42, 4. pkt. Et samtykke er *informeret*, når den dataansvarlige har givet den registrerede tilstrækkelige informationer til, at den registrerede kan give samtykke på et oplyst grundlag.

Det er en betingelse for et samtykke, at samtykket udgør en utvetydig viljestilkendegivelse hvorved den registrerede ved erklæring eller klar bekræftelse indvilliger i, at dennes personoplysninger gøres til genstand for behandling jf. GDPR artikel 4, nr. 11. Den dataansvarlige skal således sikre sig, at et samtykke er et udtryk for den registreredes *vilje* om at give samtykke. Et samtykke kan derfor ikke gives ved passivitet eller inaktivitet. Der er ingen formkrav til et samtykke, men den dataansvarlige kan med fordel indhente et samtykke skriftligt af hensyn til bevisbyrden jf. GDPR artikel 7, stk. 1. Såfremt den dataansvarlige anmoder om samtykke i en skriftlig erklæring, der indeholder flere forhold, skal den dataansvarlige være opmærksom på, at opfylde betingelsen om granularitet jf. GDPR artikel 7, stk. 2. Hvis den dataansvarlige foretager behandling til videnskabelige forskningsformål, har den dataansvarlige mulighed for at udforme formålet med behandlingen mere generelt jf. præambelbetragtning nr. 33.

Når den dataansvarlige behandler den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke, skal den dataansvarlige være opmærksom på, at den registrerede til enhver tid har ret til at trække sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3. Den dataansvarlige har pligt til at muliggøre, at den registrerede kan trække sit

samtykke tilbage lige så let, som den registrerede har givet samtykke til behandlingen jf. GDPR artikel 7, stk. 3, sidste pkt. Såfremt den dataansvarlige behandler personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke, og den registrerede trækker sit samtykke tilbage, skal den dataansvarlige som udgangspunkt stoppe al behandling og slette samtlige personoplysninger med hjemmel i samtykket jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Inden behandlingen af den registreredes personoplysninger påbegyndes, skal den dataansvarlige derfor foretage en vurdering af, om den pågældende behandling kan tåle, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3.

Hvis den dataansvarlige fortsat ønsker at behandle den registreredes personoplysninger, når den registrerede har trukket sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3, er der kun hjemmel hertil, såfremt der foreligger et nyt formål med behandlingen og et nyt behandlingsgrundlag jf. GDPR artikel 17, stk. 1, litra b. Herudover skal de grundlæggende principper for behandling af personoplysninger være opfyldt jf. GDPR artikel 5, stk. 1. Det kan dog diskuteres om den dataansvarlige, ved den efterfølgende behandling, reelt har mulighed for at opfylde kravet om, at al behandling af personoplysninger skal være gennemsigtig jf. GDPR artikel 5, stk. 1, litra a. Som følge af ovenstående, er det mest tænkelige, at den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a eller artikel 9, stk. 2, litra a kan udgøre et passende behandlingsgrundlag, hvis behandlingen udelukkende foretages med formål om at varetage den registreredes interesser, og behandlingen derfor kan tåle, at den registrerede trækker sit samtykke tilbage jf. GDPR artikel 7, stk. 3.

Selv hvis den dataansvarlige vurderer, at alle de ovenstående betingelser kan opfyldes, skal den dataansvarlige være opmærksom på, at denne har bevisbyrden for, at der foreligger et gyldigt samtykke fra den registrerede jf. GDPR artikel 7, stk. 1. Der kan let forekomme divergerende opfattelser af, hvorvidt de enkelte betingelser for et gyldigt samtykke er opfyldt, hvorfor det kan være svært for den dataansvarlige at løfte bevisbyrden. Hvis den dataansvarlige ikke kan bevise, at den registrerede har givet samtykke til behandlingen af sine personoplysninger, bør den dataansvarlige ikke behandle den registreredes personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a.

Selvom lovgivningen indeholder direkte hjemmel til, at den dataansvarlige kan behandle personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a og selvom der kan argumenteres for, at et samtykke er det bedst egnede behandlingsgrundlag i forhold til at sikre opfyldelse af forordningens formål om, at beskytte den registrerede og give den registrerede kontrol over sine personoplysninger jf. GDPR artikel 1, stk. 2 og præambelbetragtning nr. 2 og nr. 7, 2. pkt., fører alle de ovenstående hensyn til, at den dataansvarlige skal være forsigtig med at behandle personoplysninger med hjemmel i den registreredes samtykke jf. GDPR artikel 6, stk. 1, litra a og artikel 9, stk. 2, litra a.

Litteraturliste

Artikel 29-Gruppen Retningslinjer vedrørende samtykke i henhold til forordning 2016/679 (2018).

Betænkning om Databeskyttelsesforordningen (2016/679) – og de retlige rammer for dansk lovgivning, Del 1, bind 1 (2016).

Blume, P. (2018) *Databeskyttelsesret*. 5. København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

DEN EUROPÆISKE UNIONS CHARTER OM GRUNDLÆGGENDE RETTIGHEDER (2010/C 83/02) (2010).

Werlauff, E. and Hansen, L. (2016) *Den juridiske metode - en introduktion*. 2. København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.f

DI-2019-2221, Tillsyn enligt EU:s dataskyddsförordning 2016/679 – ansiktsigenkänning för närvarokontroll av elever (2019).

Blume, P. (2018) 'ET.2018.191, Ret og pligt i den nye persondataret', (Erhvervsjuridisk Tidsskrift).

Sørensen, K. E., Nielsen, P. R. and Danielsen, J. H. (2014) *EU Retten*. 6. København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

EF (2018) *EUROPA-PARLAMENTETS OG RÅDETS FORORDNING (EU) 2016/679 af 27. april 2016 om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og om fri udveksling af sådanne oplysninger og om ophævelse af direktiv 95/46/EF (generel forordning om databeskyttelse)*

Journalnummer 2019-32-0639, Arbejdsmarkedets Feriefonds iagttagelse af oplysningspligt og brug af samtykke (2019).

Journalnummer: 2003-233-0028, Sarbanes Oxley Act-sagen (2004).

Journalnummer: 2010-229-0012, Frivillig registrering for at undgå gældssætning og evt. identitetstyveri (2010).

Lov 2018-05-23 nr. 502 om supplerende bestemmelser til forordning om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og om fri udveksling af sådanne oplysninger (2018).

Munk-Hansen, C. (2014) *Retsvidenskabsteori*. 1. København K: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Sag C-272/15 Swiss International Air Lines AG mod Secretary of State for Energy and Climate Change og Environment Agency (2016).

Justitsministeriet (2018) *Skriftlig fremsættelse af 25. oktober 2017 til lovforslag nr. L 68 og L 69, folketingstidende 2017-2018 tillæg A*.

TRAKTATEN OM DEN EUROPÆISKE UNION OG TRAKTATEN OM DEN EUROPÆISKE UNIONS FUNKTIONSMÅDE (2012/C 326/01) (2012).

Datatilsynet (2019) *Vejledning Samtykke*. København K.

Bilag 1: Antal anslag

Ordoptælling

Statistik:

Sider	39
Ord	15.052
Tegn (uden mellemrum)	87.762
Tegn (med mellemrum)	102.648
Afsnit	214
Linjer	1.407

Medtag fodnoter og slutnoter